

अध्याय : १ (एक)

परिचय

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमी :

”ठोस फोहोरमैलाको व्यवस्थापन स्वास्थ्य वातावरणको पहिचान” भन्ने भनाईलाई सार्थक तुल्याउन नेपाल सरकारले विगतका केही वर्ष अगाडी देखिने विभिन्न ठोस फोहोरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धी योजनावद्ध कार्यक्रमहरु मार्फत अनेकै प्रयासहरु गर्दै आइरहेको छ । ठोस फोहोरमैलाको व्यवस्थापनलाई अहिले आएर वातावरणीय स्वास्थ्यको पहिचानको रूपमा हेर्ने गरिन्छ । हाम्रो घर, बाटोघाटो, स्कूल, व्यापारिक, औद्योगिक, अस्पताल, कृषि इत्यादि क्षेत्रका मानवीय क्रियाकलापबाट उत्पन्न मन नपर्ने तथा अनावश्यक पदार्थ ठोस फोहोरमैला हो । जुन जैवीक र अजैवीक हुने गर्दछ । ज्ञान विज्ञान र प्रविधिले ल्याएको आधुनिकिकरणसँगै साँघुरिदै गएको विश्व जगतमा स्वास्थ्य वातावरणको निमित्त ठोस फोहोरमैलाको व्यवस्थापन र यसको महत्व बढ्दै गएको छ । यद्यपी मानिसहरुमा यथेष्ट ज्ञानको कमी नै देखिन्छ ।

यसरी फोहोरमैलालाई स्रोतमा न्युनिकरण गरेर, पुनः प्रयोग, प्रशोधन वा विसर्जन गरी फोहोरमैलाको व्यवस्थित तथा प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्न तथा फोहोरमैलाबाट जनस्वास्थ्य तथा वातावरणमा पर्न सक्ने प्रतिकूल प्रभावलाई कम गरी स्वच्छ तथा स्वस्थ वातावरण कायम गर्नका लागि फोहोरमैला व्यवस्थापनजस्तो अत्यन्त जरुरी सेवा सम्बन्धी कानूनलाई संशोधन र एकिकरण गर्न बाञ्छनिय भएकोले फोहोरमैला व्यवस्थापन ऐन २०६८ जारी गरिएको छ । जस अन्तर्गत फोहोरमैलाको व्यवस्थापन गर्न स्थानान्तरण केन्द्र, ल्याण्डफिल साइट, प्रशोधन प्लाण्ट, कम्पोस्ट प्लाण्ट, बायो प्लाण्ट लगायत फोहोरमैलाको संकलन, अन्तिम विसर्जन तथा प्रशोधनका लागि आवश्यक पर्ने पूर्वाधार तथा संरचनाको निर्माण तथा संचालन गर्ने जिम्मेवारी स्थानिय निकायको हुने, कुनै उद्योग तथा स्वास्थ्य संस्थाले हानिकारक फोहोरमैला, स्वास्थ्य संस्थाजन्य फोहोरमैला तथा औद्योगिक फोहोरमैला बाहेकको अन्य फोहोरमैला व्यवस्थापन गरिदिन स्थानिय निकायलाई अनुरोध गरेमा स्थानिय निकायले निर्धारण गरे बमोजिमको सेवा शुल्क लिई फोहोरमैलाको व्यवस्थापन स्थल प्रयोग गर्न दिन सक्ने, उत्पादकको दायित्व कुनै व्यक्ति संस्था वा निकायले कुनै काम कारोवार गर्दा उत्पादन हुने फोहोरमैला यथासक्य कम गर्नु पर्ने छ । स्थानिय निकायले फोहोरमैलालाई कम्तिमा जैविक, अजैविक लगायत विभिन्न प्रकारमा विभाजन गरी स्रोतमै छुट्याउने गरी तोक्नु तथा फोहोरमैला निष्काशनको समय, स्थान, तरिका स्थानिय निकायले निर्धारण गरे बमोजिम हुने, फोहोरमैला ढुवानी गर्दा तोकिएबमोजिमको ढुवानी साधनको प्रयोग गर्नु पर्ने यती हुँदा हुँदै पनि बढ्दो जनसंख्या वृद्धि, शहरीकरण, औद्योगिककरण, अशिक्षा कारणले ठोस फोहोरमैलाको उचित रूपमा व्यवस्थापन गर्न सकिएको छैन । वि.सं.२०५२ सालमा फोहोरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धी नीति लागु भएको र फोहोरमैला व्यवस्थापन राष्ट्रिय नीति २०५३ लागु तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन ऐन

२०६८ लागु भएपनि देशका विभिन्न महानगरपालिका, उप-महानगरपालिका तथा नगरपालिकाहरूले उचित रूपमा ठोस फोहोरमैलाको व्यवस्थापन कार्य गर्न सकिरहेका छन् । ती नगरपालिकाहरूले नदिको किनारमा, खुल्ला ठाउँमा थुपार्नाले माटो प्रदुषण, हावा प्रदुषण, जल प्रदुषण भई विभिन्न किसिमका संक्रामक तथा महामारी रोगहरू फैलिन गई वर्षेनी श्वासप्रश्वास रोग तथा भ्राडापखालाबाट १२७०० मानिसहरू मर्ने गर्दछन् भने ५ वर्ष मुनिका करिब २० लाख बालबालिकाहरूलाई भ्राडापखाला लाग्दछ । त्यसै गरी अस्पताल, क्लिनिक, आयुर्वेदिक अस्पताल इत्यादिबाट बढी घातक फोहोरहरू निस्कने हुनाले यो फोहोरमैला बढी हानिकारक हुने गर्दछ ।

त्यसैगरी शहरी क्षेत्रमा प्रतिदिन १९५८ टन ठोस फोहोरमैला उत्पादन हुने गर्दछ । त्यसमध्ये ८३ प्रतिशत घरेलु फोहोरमैला, ११ प्रतिशत कृषि फोहोर र ६ प्रतिशत औद्योगिक फोहोर रहेको छ । नेपालमा उत्पादित ठोस फोहोरमैलाहरू केही क्षेत्रमा निश्चित ठाउँमा विसर्जन गर्छन् भने कतिपय क्षेत्रमा संकलन कार्य नै हुदैन । उपयुक्त तथ्यबाट यो स्पष्ट हुन्छ कि नेपालको सहरी तथा ग्रामिण क्षेत्रहरूमा वातावरण सरसफाईको निमित्त ठोस फोहोरमैलाको व्यवस्थापन सन्तोषजनक छैन । जस्को परिणाम स्वरूप विभिन्न किसिमका ठोस फोहोरमैला पानीमा मिसिने, दुर्गन्धित फैल्ने र पानी प्रदुषित भई विभिन्न किसिमका संक्रामक रोगहरू जण्डिस, आउँ, हैजा, भ्राडापखाला, कमलपित्त, जुका, भ्यादिज्वरो इत्यादि जस्ता महामारी वर्षेनी देखा पर्ने गर्दछ । अव्यवस्थित शहरीकरण, तिब्र जनसंख्या वृद्धि, अशिक्षा इत्यादिलाई उचित रूपमा व्यवस्थापन हुन नसक्दा यसको प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष प्रभाव हाम्रो स्वास्थ्यका साथै वातावरणीय पक्षमा समेत पर्दछ । तसर्थ मेरो अनुसन्धान माथि उल्लेखित ठोस फोहोरमैलाको व्यवस्थापन र यसको स्वास्थ्यमा के कस्तो असर पर्दछ भन्ने कुराको वर्तमान अवस्थामा थाहा पाउन सुनसरी जिल्लाको रामधुनी नगरपालिका वार्ड नं. ६ मा केन्द्रित रहेर शोधपत्र तयार गरिएको छ ।

१.२ समस्याको कथन :

कुनै पनि विषयवस्तुको वारेमा अध्ययन अनुसन्धान गर्नुभन्दा पहिला अध्ययन अनुसन्धान गरिने क्षेत्रका वारेमा राम्ररी बुझ्न जरुरी हुन्छ । त्यहाँका समस्याहरू के के हुन् ? समस्या के कारणले आएको हो ? समस्याको समाधान छ, कि छैन गहिरिएर समस्याको पहिचान गरी समस्याको निचोडमा पुग्नु पर्दछ ।

वातावरणीय सरसफाई स्वच्छ वातावरण कायम गरिराख्न मानिसले गर्नेपर्ने एक महत्वपूर्ण कार्य ठोस फोहोरमैलाको उचित व्यवस्थापन हो । वातावरण हाम्रो वरपर रहेको माटो, ढुङ्गा, हावा, पानी, ध्वनी आदिको सिंगो अवस्था हो । वातावरण स्वच्छ र सफा हुन नितान्त आवश्यक छ । वातावरणको अवस्थामा गिरावट आउनु नै वातावरण प्रदुषण हो । वातावरण प्रदुषणले हाम्रो जीवनमा वा स्वास्थ्यमा विभिन्न नकारात्मक असरहरू पर्न सक्दछ । साथै दैनिक जीवनमा समेत

प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष तरिकाले असर गर्दछ । तसर्थ यो एउटा गम्भिर विषय हो र वातावरण स्वच्छ राख्नको लागि ठोस फोहोरमैलाको व्यवस्थापन कार्य स्थानिय तथा राष्ट्रिय स्तर दुबै ठाउँबाट पहल र प्रयासहरु हुन आवश्यक छ ।

वातावरणीय सरसफाईका निमित्त ठोस फोहोरमैलाको उचित व्यवस्थापन कार्य एउटा अत्यन्तै महत्वपूर्ण कुरा हो । व्यक्तिको आनिवानी, चेतना, आर्थिक अवस्था र उसले गर्ने कार्यको आधारमा ठोस फोहोरमैलाको व्यवस्थामा भिन्नता पाउन सकिन्छ । जनमानसमा प्रशस्त मात्रामा चेतना र शिक्षाको कमी, समयको अभाव, लचिलो नीति-नियमहरु इत्यादि जस्ता कारणहरुले आशातित रुपमा ठोस फोहोरमैलाको उचित रुपमा व्यवस्थापन स्थिति देख्न सकिदैन ।

यस रामधुनी नगरपालिका वार्ड नं. ६ स्थित जमुवा सिसुवा टोलमा वा गाउँमा २३२ घरधुरीहरुमध्ये १०५ घरधुरीलाई आधार लिई ठोस फोहोरमैलाको व्यवस्थापन सम्बन्धी वर्तमान अवस्थामा कस्तो छ, फोहोरमैलाको विसर्जन कसरी गर्दछन् ? ठोस फोहोरमैलाको व्यवस्थापनको क्षेत्रमा के कस्ता कार्यहरु गरेका छन् ? ठोस फोहोरमैलाको उचित व्यवस्थापनको कमिले के कस्तो असरहरु स्वास्थ्यमा पर्दछन् यी विषयमा अध्ययन अनुसन्धान गरिएको छ ।

१.३ अध्ययनको उद्देश्य :

कुनै पनि कार्यक्रमलाई प्रभावकारी र योजनावद्ध रुपमा संचालन गरी सफल बनाउन निश्चित उद्देश्य निर्धारण गर्न जरुरी छ । जस अनुसार यस अध्ययनका उद्देश्यहरु निम्नानुसार छन् ।

- क) समुदायमा ठोस फोहोरमैलाको अवस्था पत्ता लगाउने ।
- ख) समुदायमा भइरहेको ठोस फोहोरमैला व्यवस्थापनको अवस्था पहिचान गर्नु ।
- ग) ठोस फोहोरमैलाको व्यवस्थापन र यसका असरहरु सम्बन्धित ज्ञानको स्तर र व्यवहारको जानकारी लिनु ।

१.४ अध्ययनको महत्व :

विभिन्न क्षेत्रबाट विभिन्न विषयमा हुने अध्ययन तथा अनुसन्धानको आ-आफ्नै महत्व रहेको हुन्छ । तसर्थ सुनसरी जिल्ला रामधुनी नगरपालिका वार्ड नं. ६ स्थित जमुवा सिसुवा टोलमा ठोस फोहोरमैलाको व्यवस्थापन र यसका असरहरु सम्बन्धमा केन्द्रित रहेर यथार्थ जानकारी गराउन अध्ययनको महत्व बुदागत रुपमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

- यो अध्ययनले त्रि.वि.वि.मा शिक्षा शास्त्र संकाय अन्तर्गत स्नातकोत्तर दोस्रो वर्षमा स्वास्थ्य शिक्षा विषय लिई अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरुको आंशिक पाठ्यभार पूरा गर्न सहयोग गर्दछ ।
- यस अध्ययनले उक्त क्षेत्रका मानिसहरुको जाति, धर्म, पेशा शैक्षिक अवस्था वारेमा जानकारी गराउन सहयोग पुग्दछ ।

- ठोस फोहोरमैलाको व्यवस्थापन र यसका असरहरु वारे जानकारी गराउन मद्दत पुग्दछ ।
- अध्ययन क्षेत्रमा बसोवास गर्ने मानिसहरुको ठोस फोहोरमैला व्यवस्थापन र यसका असर सम्बन्धी चेतना र व्यवहार थाहा पाउन मद्दत गर्दछ ।
- अध्ययन पश्चात प्राप्त नतिजाको अध्ययन गरी उक्त समुदायका मानिसहरुका समस्या समाधानका यो शोधपत्र सन्दर्भ सामग्रीको रुपमा सहयोग गर्दछ ।
- यस विषयमा मिल्दोजुल्दो विषयमा अध्ययन गर्न भावी अध्ययनकर्ताको लागि उपयोगी सामग्रीको रुपमा सहयोग गर्दछ ।
- सरकार तथा विभिन्न गैरसरकारी निकायलाई नीति नियम बनाउन सहयोग गर्दछ ।

१.५ अध्ययनका सिमितताहरु :

ज्ञान सूचना र जानकारीहरुको दायरा धेरै नै फराकिलो छ । जुन जती अध्ययन गरेपनि त्यसको गहिराईलाई छुन कहिलै सकिदैन । तसर्थ कुनै पनि विषयमा अध्ययन गर्नु पूर्व अध्ययनको सिमाङ्कन गर्नु आवश्यक छ र निश्चित सिमाङ्कन गरिएको खण्डमा आवश्यक स्रोत र साधान जुटाउन पनि सहज हुन्छ । तसर्थ यस अध्ययनको सिमाङ्कन सुनसरी जिल्ला रामधुनी नगरपालिका स्थित जमुवा सिसुवा टोलको ठोस फोहोरमैला व्यवस्थापन र यसका असरहरु सम्बन्धी अध्ययनमा मात्र सिमित गरिनेछ । जस्का लागि अनुसन्धानकर्ता तयार पारेको अध्ययन सामग्री प्रश्नावलीमा रहेर सूचना तथा जानकारीहरु सङ्कलन गरी विश्लेषण गरिएकोछ । प्राप्त निष्कर्षले रामधुनी नगरपालिका वार्ड नं. ६ स्थित जमुवा सिसुवा टोलको ठोस फोहोरमैलाको व्यवस्थापन र यसका असरहरुको अवस्थालाई चित्रण गरिने हुँदा यसका असरहरुको अवस्थालाई चित्रण गरिने हुँदा यसलाई समग्र देशसँग सामान्यकरण गरिने छैन । समग्रमा यस अध्ययनका सिमितताहरु यस प्रकारका छन् ।

- सुनसरी जिल्ला रामधुनी नगरपालिका वार्ड नं. ६ स्थित जमुवा सिसुवा टोललाई अध्ययन स्थलको रुपमा लिइएको छ ।
- अध्ययन साधारण रेन्डम नमुना छनौट (Simple Random Sampling) द्वारा गरिएको छ ।
- रामधुनी नगरपालिका वार्ड नं. ६ स्थित जमुवा सिसुवा टोलको २३२ घरहरुमध्ये १०५ वटा घरमा मात्र अध्ययन गरिएको छ ।
- अध्ययन ठोस फोहोरमैलाको व्यवस्थापन र यसका असरहरु सम्बन्धमा मात्र सिमित रहेको छ ।
- तथ्याङ्क खुल्ला प्रकारका प्रश्नावलीको प्रयोग गरी संकलन गरिएको छ ।

१.६ प्रयोग भएका मुख्य शब्दहरुको परिभाषा :

अनुसन्धानको विषयसँग सम्बन्धित कतिपय शब्दावली गलत अर्थ र व्याख्या नहोस् भन्नाका लागि तिनीहरुको वास्तविक परिभाषालाई प्रस्तावनामै उल्लेख गरिएको छ ।

➤ **ठोस फोहोरमैला :**

हाम्रो घर, बाटो, घाटो, विद्यालय, व्यापारिक, औद्योगिक, अस्पताल, कृषि इत्यादि क्षेत्रका मानविय क्रियाकलापबाट उत्पन्न मन नपर्ने तथा अनावश्यक पदार्थहरूलाई ठोसफोहोरमैला भनिन्छ ।

➤ **Organic Solid Waste :**

Organic Solid Waste are those which finally convert in to soil by decaying, decomposing and emitting odour in the environment.

➤ **In-Organic Solid Waste :**

Organic Solid Waste are those which remain on the soil since longer period of time without decaying which result many environmental problems.

➤ **Environment :**

"Environment includes not only the water, air and soil that from one environment but also the social and economic conditions under which we live."

➤ **Health :**

"Health is the sate of complete physical, mental and social well being and not merely the absence of disease or infirmity."

- W.H.O., 1948

4R

Replace, reduction in source, re-use, re-cycle.

➤ **समुदाय :**

“निश्चित क्षेत्रमा बसोवास गर्ने, आपसमा एकतावद्ध र संगठित सम्बन्ध कायम रहेको साभा उद्देश्य प्राप्तिका लागि कार्यरत रहने मानिसहरूको समूह नै समुदाय हो ।”

- लोरी नेलसन

➤ **सर्वेक्षण :**

“सर्वेक्षण त्यो प्रक्रिया हो जसद्वारा अध्ययनका लागि नवीन सूचनाहरू संकलन गरिन्छ ।”

➤ **अवलोकन :**

“निश्चित उद्देश्य प्राप्तिका लागि प्रश्न नसोधी सुक्ष्म रूपमा गरिने अध्ययनलाई अवलोकन भनिन्छ ।”

➤ **प्रश्नावली :**

“निश्चित उद्देश्य प्राप्तिका लागि सम्बन्धित विषयको समस्या अनुसार निर्माण गरिएको लिखित प्रश्नहरूको सूचीलाई प्रश्नावली भनिन्छ ।”

➤ **अन्तरवार्ता :**

“कुनै सम्बन्धित व्यक्तिसँग निश्चित उद्देश्य लिएर आपसमा गरिने कुराकानीलाई नै अन्तरवार्ता भनिन्छ ।”

➤ **तथ्याङ्क संकलन :**

“निश्चित उद्देश्य प्राप्तिका लागि उपयुक्त समाधानहरूको प्रयोग गरी सूचनाहरू संकलन गर्ने कार्यलाई तथ्याङ्क संकलन भनिन्छ ।”

अध्याय : २ (दुई) सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन

२.१ सैद्धान्तिक साहित्यको पुनरावलोकन :

समुदायमा ठोस फोहोरमैलाको व्यवस्थापन र यसका असरहरू सम्बन्धी एक अध्ययनलाई पूर्णता प्रदान गर्नका निमित्त यस विषयमा सम्बन्धित रही गरिएका विभिन्न अनुसन्धानहरू, विधावारिधी शोधपत्रहरू, पत्र पत्रिकाहरू, स्वास्थ्य मन्त्रालय तथा स्वास्थ्य विभागका विभिन्न प्रतिवेदनहरू (Flash Reports) वातावरणीय तथा व्यक्तिगत सरसफाई सम्बन्धी नीतिहरू तथा कार्यक्रमहरू, किताब, महानगरपालिका, उप-महानगरपालिका, नगरपालिकाबाट प्राप्त ठोस फोहोरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धी समाचारहरू जस्ता माध्यमबाट सैद्धान्तिक साहित्यको विस्तृत रूपमा पुनरावलोकन गरिनेछ । जस अन्तर्गत निम्न कुराहरू समेटिएको छ ।

२.१.१ वातावरणीय सरसफाईमा ठोस फोहोरमैलाको अवस्था :

प्रत्येक समुदायको वातावरणलाई स्वच्छ, सफा र सन्तुलित बनाई राख्नको लागि उक्त समुदायको ठोस फोहोरमैलाको उचित रूपमा व्यवस्थापन हुनु जरुरी छ । तर तिब्र रूपमा जनसंख्या वृद्धि, चेतनाको कमीले गर्दा शहर होस या ग्रामिण क्षेत्र ठोस फोहोरमैलाको व्यवस्थापन कार्य सन्तोषजनक देखिदैन । शहरी क्षेत्रमा मात्रै प्रतिदिन १९५८ टन ठोस फोहोरमैला उत्पादन हुने गर्दछ । त्यसमध्ये ८३ प्रतिशत घरेलु फोहोरमैला ११ प्रतिशत कृषि फोहोरमैला र ६ प्रतिशत औद्योगिक फोहोरमैला रहेको छ । यसरी नेपालमा उत्पादित ठोस फोहोरमैलाहरू केही क्षेत्रमा निश्चित ठाउँमा विसर्जन गर्दछन् भने कतिपय क्षेत्रमा संकलन कार्य नै हुदैन । देशका विभिन्न महानगरपालिका, उप-महानगरपालिका र नगरपालिकाहरू बजार क्षेत्रका ठोस फोहोरमैलाहरू संकलन गर्ने गर्दछन् । जुन ती ठोस फोहोरमैलाहरू निश्चित ठाउँमा थुपार्ने गर्दछन् र वर्षायाममा बाढीले ती थुपारिएका ठोस फोहोरमैलाहरू बगाएर किसानले लगाएका ती अन्नबालीहरू पुरिदिने गाउँटोलहरूलाई ती फोहोरमैलाहरूले प्रदुषित गरिदिने र संक्रामक महामारी रोगहरू फैलने गर्दछ । यही कुराहरूलाई मध्यनजर गर्दै । सन् १९८० को दशकमा सरकारले अन्तराष्ट्रिय सरसफाई दशक मनाई रहदा नेपालको ५% ले मात्र सरसफाईको उपयोग गरेको अनुमान गरिएको थियो । सन् १९९० मा आई पुग्दा करिब ६% जनतामा सरसफाईको सुविधा उपलब्ध भएको अनुमान थियो । सन् १९९६ अर्थात् आठौँ पञ्चवर्षिय योजनाको अन्त्यतिर आइपुग्दा

ग्रामिण क्षेत्रमा १२% र शहरी क्षेत्रमा ५३% सरसफाईको सुविधा पाएका थिए । वि.सं. २०५१ मा नेपालले पहिलो सरसफाई नीति ल्याएको थियो र वातावरणीय सरसफाईका लागि फोहोरमैला व्यवस्थापन राष्ट्रिय नीति, २०५३ र फोहोरमैला व्यवस्थापन ऐन २०६८ जारी गरियो । अर्कोतर्फ वातावरणीय सरसफाईका लागि ठोस फोहोरमैला व्यवस्थापनमा बढावा दिदै स्वास्थ्यमा सुधार ल्याउने र जनस्वास्थ्यमा उल्लेख्य प्रगति गर्ने लक्ष्य अनुरूप विभिन्न महानगरपालिका, उप-महानगरपालिका र नगरपालिका स्तरबाट विभिन्न कार्यहरू भएका छन् । साथै समुदायिक ठोस फोहोरमैलाको उचित व्यवस्थाको कमिले वातावरण असन्तुलन भई त्यसको प्रत्यक्ष तथा अप्रत्यक्ष असरहरू मानवले भोग्न नपरोस् भन्नको लागि तथा स्वास्थ्यलाई अभिवृद्धि गर्नको लागि विभिन्न चेतना र शिक्षामूलक कार्यक्रमहरू पनि गर्दै आएको छ । यसरी वातावरणीय सरसफाईको पक्षलाई विगत देखि वर्तमान अवस्थासम्म बुझ्न सकिन्छ ।

२.१.२ ठोस फोहोरमैलाको प्रकारहरू :

बढ्दो जनसंख्या वृद्धि एवं शहरीकरणको विकासले ठोस फोहोरमैलाको ठिकतरिकाबाट व्यवस्थापन गर्नुको आजको ठूलो चुनौती भएको छ । यसले वातावरणमा भौतिक खतरा गराएको छ । हावा, पानी, माटोलाई दुषित गराउने प्रमुख स्रोतहरूमध्ये ठोस फोहोरमैलाको अव्यवस्थित व्यवस्थापन पनि एक हो । ठोस फोहोरलाई जथाभावी फ्याक्दा वातावरणलाई दुषित गर्नुको साथै मानव स्वास्थ्यमा सरुवा रोग फैलाउने एउटा स्रोत पनि हो । यसरी घर, विद्यालय, समुदाय, व्यापार क्षेत्र, कृषि क्षेत्र, औद्योगिक क्षेत्र तथा बाटाघाटा आदिमा क्रियाकलाप गर्दा उत्पन्न अनावश्यक पदार्थ नै ठोस फोहोरमैला हो । फोहोरमैलाहरू जैविक र अजैविक हुने गर्दछ । जैविक र अजैविक फोहोरमैलाको उचित रूपमा व्यवस्थापनको कमिले वातावरणको समग्र अवस्थामा गिरावट आउन सक्दछ । तसर्थ जैविक किसिमको फोहोरमैलालाई प्राङ्गारिक मलको रूपमा प्रयोग गर्नु र अस्पताल, क्लिनिक, फार्मसी औषधी पसल, ब्लड बैङ्क, प्याथोलोजिकल प्रयोगशाला, पशुजन्य संस्था, स्वास्थ्य अनुसन्धान केन्द्रबाट उत्पादन हुने पदार्थ बढी खतराजन्य फोहोरमैला भएकोले उचित रूपमा तिनको व्यवस्थापन गर्नु ठोस फोहोरमैलाको व्यवस्थापन हो ।

२.१.३ समुदायमा ठोस फोहोरमैलाको उचित रूपमा व्यवस्थापन नभएमा यसका असरहरू :

वातावरणीय सरसफाईको कमी हुनु भनेको ठोस फोहोरमैलाको उचित व्यवस्थापनको कमी हुनु हो र वातावरणीय सरसफाईको कमीले हाम्रो वरपरको वातावरणमा प्रतिकूल असर गर्न गई असन्तुलन पैदा हुन जान्छ । वातावरणीय स्वच्छता नहुदा विभिन्न प्रकारका स्वासप्रश्वास सम्बन्धी तथा सरुवा रोगहरूको संक्रमण फैलन सक्दछ । वातावरणीय

असन्तुलनका कारण विभिन्न किसिमका प्राकृतिक समस्याहरु समेत निम्त्याउन सक्दछ । तसर्थ अनुकूल वातावरणका लागि वातावरणीय सरसफाई हुन नितान्त आवश्यक छ । ठोस फोहोरमैलाको कमिले हावा, पानी र माटो प्रदुषण हुनाले प्रतिवर्ष श्वासप्रश्वास रोग र भाडापखालाबाट १२७०० मर्ने गर्दछन् । भने ५ वर्ष मुनिका करिब २० लाख बालबालिकालाई भाडापखाला लाग्दछ । त्यस्तै विभिन्न किसिमका संक्रामक तथा सरुवा रोगहरु आउँ, हैजा, जुका, कमलपित्त, म्यादिज्वरो इत्यादि जस्ताले सताइरहने गर्दछ । आफैले उत्पादन गरेको फोहोरले आफैलाई सताइरहने हुनाले यसले गाउँ तथा शहरको सौन्दर्यलाई नै कुरूप बनाई दिने गर्दछ ।

२.१.४ नेपालमा वातावरणीय सरसफाई निमित्त ठोस फोहोरमैलाको व्यवस्थापनमा भएका प्रयासहरु :

वि.सं. २०५१ सालमा नेपालले पहिलो सरसफाई मिति ल्याएको थियो भने वातावरणीय सरसफाई गर्नका लागि नेपालले वि.सं. २०५२ सालमा फोहोरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धी नीति ल्याएको छ । ग्रामिण क्षेत्रमा सरसफाई नीति २०६० अनुसार क्रमिक रुपमा सेवा विस्तार गर्दै आइरहेको छ । साथै विभिन्न जिल्ला गा.वि.स., न.पा. तथा गाउँ तथा टोलहरुमा खुल्ला दिशा मुक्त क्षेत्र लागु गरेर वातावरणीय सरसफाईको क्षेत्रमा कार्य गर्दै आइरहेको छ । त्यसैगरी फोहोरमैला व्यवस्थापन राष्ट्रिय नीति २०५३ नेपाल वातावरणीय नीति तथा कार्ययोजना, १९९३ स्थानिय पूर्वाधार विकास नीति तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन ऐन २०६८ लागु गरिएको छ ।

फोहोरमैला व्यवस्थापन राष्ट्रिय नीति २०५३ अनुसार ठोस फोहोरमैलाहरु व्यवस्थापनका लागि नीतिगत प्रयासहरु भइरहेका छन् । जस अन्तर्गत :-

- फोहोरमैला व्यवस्थापनमा निजी क्षेत्रको संलग्नता बढाउने ।
- सरसफाई सम्बन्धी सेवा कुशल र प्रभावकारी रुपमा प्रवाह गर्न स्थानिय निकायहरुलाई सवल बनाउने ।
- फोहोरमैला व्यवस्थापन सम्बद्ध चेतना जनस्तरमा बढाउने ।
- फोहोरमैलालाई स्रोतको रुपमा पुनः प्रयोग गर्ने ।
- फोहोरमैला व्यवस्थापन गर्न उपयुक्त प्रविधि अपनाउने ।
- फोहोरमैलाको अन्तिम व्यवस्थापन गर्न त्यस्ता स्थानहरुको विकास गर्ने ।
- फोहोरमैला व्यवस्थापन कार्यका विभिन्न तहहरुलाई क्रमशः निजीकरण गर्दै जाने ।
- स्थानिय निकायबाट सरसफाई सम्बन्धी कार्यसंचालन गर्ने ।
- न्यून फोहोरमैला निष्काशन गर्ने मापदण्डहरु निर्माण गर्ने ।

- जनसहभागीता परिचालन गर्ने ।
- त्यसै गरी ठोस फोहोरमैला व्यवस्थापनका लागि फोहोरमैला व्यवस्थापन ऐन २०६८ जारी गरी निम्न ऐनहरु समावेश गरिएको छ ।
- फोहोरमैलाको प्रबन्ध गर्ने जिम्मेवारी स्थानिय निकायको हुने ।
- फोहोरमैलाको व्यवस्थापन गर्ने दायित्व र फोहोरमैलाको उत्पादन कम गर्ने ।
- फोहोरमैलाको पृथक्करण, फोहोरमैलाको निष्काशन, फोहोरमैलाको ढुवानी र फोहोरमैला व्यवस्थापन स्थल, तथा प्रतिस्पर्धा गराई फोहोरमैला व्यवस्थापनको जिम्मा दिने ।
- सेवा शुल्क उठाउन सक्ने, प्रदुषण नियन्त्रण तथा फोहोरमैला व्यवस्थापनको अनुगमन गर्ने ।

माथि उल्लेखित ठोस फोहोरमैला व्यवस्थापनका नितीगत प्रयासहरु तथा ऐन नियमका अतिरिक्त फोहोरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धी ऐन नियम उलङ्घन गरी कसुर गर्नेलाई सजायको व्यवस्था गरिएको छ ।

वातावरणीय सरसफाईका निमित्त ठोस फोहोरमैलाको व्यवस्थापन गर्नको लागि गाउँ-गाउँमा विभिन्न सरकारी तथा गैरसरकारी संस्था तथा म.न.पा., उप म.न.पा. र न.पा. हरूले जनचेतनामूलक कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्दै आएका छन् भने रेडियो, टेलिभिजन, पत्रपत्रिका इत्यादिजस्ता आमसञ्चारका माध्यमद्वारा विभिन्न चेतनामूलक कार्यक्रमहरु सञ्चालन हुदै आएका छन् ।

यसरी स्वास्थ्य मन्त्रालय र वातावरण मन्त्रालयले वातावरणीय सरसफाईका निमित्त ठोस फोहोरमैलाको व्यवस्थापनमा केन्द्रित रही विभिन्न नीति निर्माण गर्ने र विभिन्न प्रकारका सूचना, शिक्षा, तालिम तथा कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्दै आएको छ ।

२.२ संज्ञानात्मक साहित्यको पुनरावलोकन :

कुनै पनि अध्ययनलाई वैद्य विश्वसनिय सान्दर्भिक र गुणस्तर कायम गर्नको लागि सम्बन्धित विषयका उपलब्ध सन्दर्भहरुको अध्ययन तथा समिक्षा गर्नु पर्ने आवश्यक देखिन्छ ।

यस अध्ययन अनुसार घरको फोहोर विसर्जन सम्बन्धी व्यवहारिक विवरणमा समुदायका मानिसले जथाभावी फोहोर फाल्ने ४.१६ प्रतिशत, ३३.३४ प्रतिशतले खाल्डोमा र खेतबारीमा फाल्ने ५२.०८ प्रतिशत रहेको छ भने १०.४२ प्रतिशतले खोलाको बगरमा फाल्ने गरेको पाइएको छ ।

(सामुदायिक सर्वेक्षण समूह, इटहरी-२०६९)

जाजरकोट लगायत नेपालको पश्चिमी जिल्लामा भाडापखाला जस्ता साधारण रोगबाट मृत्यु हुनेहरूको संख्या ३३५ पुगेको छ ।

(सामुदायिक सर्वेक्षण समूह, किर्तिपुर-२०६६)

पिउने पानीको मुख्य स्रोतहरू प्रयोगकर्ता ४८.७८ प्रतिशत र कलको पानी प्रयोगकर्ता ३५ प्रतिशत मात्र रहेको छ भने बाँकी ११.७५ प्रतिशत अन्य स्रोत जस्तै खोला, कुवा आदिको प्रयोग गर्दछन् ।

(Census Report of - 2068)

यस अध्ययन अनुसार ठोस फोहोरमैला व्यवस्थापन गर्नेमा जलाउने ७० प्रतिशत, मल बनाउने २८ प्रतिशत र नदिमा फाल्नेमा २ प्रतिशत रहेको पाइयो । फोहोरमैला व्यवस्थापन नहुनुको कारण थाहाँ नभएर ३० प्रतिशत, फुर्सद नभएर ४ प्रतिशत, र वास्ता नभएर ६६ प्रतिशत रहेको पाइयो । फोहोरमैला व्यवस्थापनबारे जानकारी पाउने माध्यम सम्बन्धी रेडियो, टिभीबाट ६८ प्रतिशत, साथीभाइबाट २२ प्रतिशत, स्वास्थ्य संस्थाबाट ६ प्रतिशत र स्वास्थ्य स्वयंम सेविकाबाट ४ प्रतिशतले प्राप्त गरेको पाइयो ।

(स्वास्थ्य सर्वेक्षण प्रतिवेदन -२०७१)

सुनसरी जिल्ला मधेशा गा.वि.स.वडा नं. ४ मा घर आँगनबाट निस्केको फोहोरमैला जलाएर विसर्जन गर्ने ५८.०९ प्रतिशत, गाडेर विसर्जन गर्ने १८.०९ प्रतिशत, कम्पोष्ट मल बनाउने १६.१९ प्रतिशत र जथाभावी फाल्ने ७.६१ प्रतिशत मानिसहरू रहेको पाइयो ।

(शोधपत्र-२०७३)

सन् २०१० को आँकडा अनुसार सुदुर पश्चिम र मध्य पश्चिम विकास क्षेत्रहरूमा सबैभन्दा कम सरसफाई सुविधा उपलब्ध सरदरमा ३० प्रतिशत रहेको र पश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्रमा सबैभन्दा बढी सुविधा उपलब्ध ५३ प्रतिशत रहेको छ ।

खानेपानी तथा ढलनिकास विभागको अभिलेख २०१० अनुसार पहाडी क्षेत्रमा त्यहाँको कुन ज.स.करिव ५२ प्रतिशत, तराई क्षेत्रमा कुल जनसंख्याको करिव ३५ प्रतिशत र हिमाली क्षेत्रमा कुल जनसंख्याको करिव ४३ प्रतिशत घरधुरीमा सरसफाइको पहुच पुगेको छ ।

२.३ साहित्यिक पुनरावलोकनको अध्ययनमा प्रयोग :

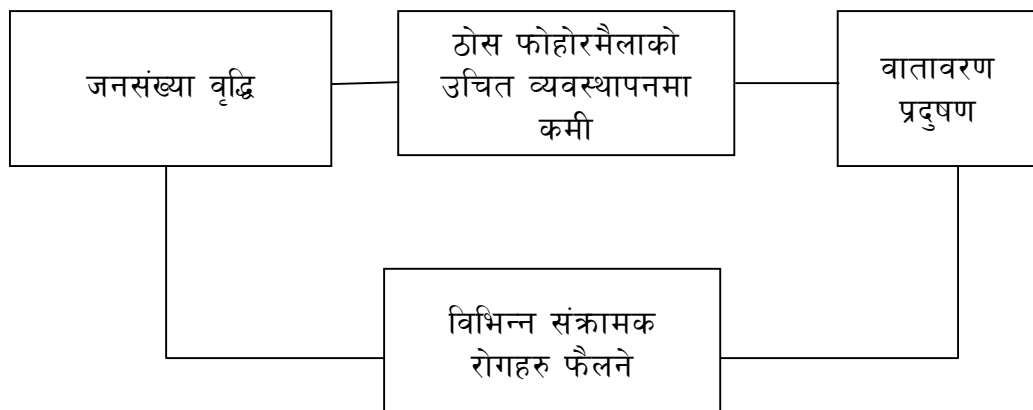
सामुदायिक ठोस फोहोरमैला व्यवस्थापन र यसका असरहरू सम्बन्धमा गरिएको अध्ययन पुनरावलोकनले सुनसरी जिल्ला रामधुनी नगरपालिका वार्ड नं. ६ स्थित जमुवा सिसुवा टोलमा

गरिएको ठोस फोहोरमैला व्यवस्थापन र यसका असरहरूको बारेमा निम्न तरिकाले सहयोग पुऱ्याएको छ ।

१. रामधुनी नगरपालिका वार्ड नं. ६ मा ठोस फोहोरमैलाको व्यवस्थापन र यसका सम्बन्धी अध्ययन गर्न आवश्यक पर्ने उद्देश्य निर्धारणमा सहयोग पुऱ्याउने छ ।
२. ठोस फोहोरमैलाको व्यवस्थापन र यसका असरहरू सम्बन्धमा वर्तमान अवस्थाको लेखाजोखा गर्न ।
३. यस विषयमा गरिएको अध्ययन पुनरावलोकनले सम्बन्धित विषयहरूमा जानकारी लिन प्रयोग भएका विधि तथा तरिकाहरूलाई आधार मानी यस सम्बन्धी वर्तमान अध्ययनमा उपयुक्त हुने विधि तथा तरिकाहरू छनोटमा सहयोग पुऱ्याउने छ ।
४. ठोस फोहोरमैलाको व्यवस्थापन र यसका असर सम्बन्धमा तथ्याङ्क संकलनका स्रोतहरू जस्तै : अनुसन्धान प्रश्नहरू पहिले के कस्ता प्रयोग गरिएका थिए । त्यसको अध्ययन गरी आवश्यक परिमार्जन गर्दै आफ्नो अध्ययनका लागि प्रश्नावली निर्माण गर्न सहयोग पुऱ्याउने छ ।
५. ठोस फोहोरमैलाको व्यवस्थापन बारेमा विगतमा भएका अध्ययन अनुसन्धान तथा विभिन्न अनुसन्धानकर्ताहरूले उल्लेख गरेका विचार विमर्श तथा निष्कर्षहरूलाई समेटी यस सम्बन्धी वर्तमान अध्ययनलाई परिभाषित गर्न सहयोग पुऱ्याउने छ ।

२.४ धारणात्मक संरचना :

सुनसरी जिल्ला रामधुनी नगरपालिका वार्ड नं. ६ स्थित जमुवा सिसुवा टोलको ठोस फोहोरमैलाको व्यवस्थापन र यसका असरहरू सम्बन्धमा अध्ययन गर्न निम्न प्रकारको धारणात्मक संरचना तयार पारिएको छ ।

प्रस्तुत संरचनामा यस अध्ययन क्षेत्रमा जनसंख्या वृद्धि तथा चेतनाको कमीले ठोस फोहोरमैला उचित रूपमा व्यावस्थापन कार्यमा कमी देखिएको छ वा छैन जसले गर्दा वातावरण प्रदुषण भैरहेको छ ? प्रदुषित वातावरणले के कस्ता संक्रामक रोगहरू फैलने गर्दछ ? भन्ने कुरा प्रस्तुत गरिएको छ । त्यसै गरी रामधुनी नगरपालिका वार्ड नं. ६ स्थित जमुवा सिसुवा टोलको संस्था वृद्धि तथा चेतनको कमीले गर्दा

कसरी ठोस फोहोरमैलाहरुको व्यवस्थापन गरिरहेका छन् ? वातावरण कतिको प्रदुषित भइरहेको छ ? मानविय कारणले मानिसमा के कस्तो स्वास्थ्यमा प्रभाव पर्दछ ? भन्ने कुराहरुमा जागरुप छन् वा छैनन् इत्यादिमा आधारित भई आवश्यक जानकारीहरु तथा तथ्याङ्कहरु संकलन गरी संकलित तथ्याङ्कको व्यख्या विश्लेषण एवं निष्कर्ष सहित प्रस्तुत गरिएको छ ।

अध्याय : ३ (तीन)

अध्ययनका विधि तथा प्रक्रियाहरु

यस अध्याय अन्तर्गत अध्ययनको ढाँचा तथा विधि, अध्ययन जनसंख्या तथा नमुना छनौट प्रक्रिया, अध्ययन क्षेत्र तथा स्थल तथ्याङ्क संकलनका साधन, तरिकाहरु, तथ्याङ्क संकलन प्रक्रिया, तथ्याङ्कको विश्लेषण तथा व्याख्या प्रक्रियाको बारेमा उल्लेख गरिएको छ ।

३.१ अध्ययनको ढाँचा :-

सुनसरी जिल्ला रामधुनी नगरपालिका वार्ड नं. ६ स्थित जमुवा सिसुवा टोलको ठोस फोहोरमैलाको व्यवस्थापन र यसका असरहरु सम्बन्धमा अध्ययन गर्न नमुना छनौट विधि (Simple Random Sampling Method) अपनाई यस अध्ययन वर्णात्मक ढाँचामा तयार पारिएको छ ।

३.२ अध्ययन क्षेत्र :-

नेपालको कोशी अञ्चल सुनसरी जिल्लामा रहेको रामधुनी नगरपालिका स्थित जमुवा सिसुवा टोल कान्छीचोक देखि ४ कि.मि. पश्चिम र भुम्का पुलदेखि ४ कि.मि. चतरा जाने महेन्द्र राजमार्ग देखि उत्तरतर्फ पर्दछ । यो रामधुनी नगरपालिका वार्ड नं. ६ स्थित जमुवा सिसुवा टोललाई ठोस फोहोरमैलाको व्यवस्थापन तथा यसका असरहरु सम्बन्धी अध्ययन क्षेत्रको रूपमा लिइएको छ ।

३.३ नमुना छनौट प्रक्रिया र नमुनाको आकार :-

अध्ययन जनसंख्याको आधारमा गरिने नमुना निर्धारण कार्य पनि अध्ययनको एक विशेष पक्ष भएकोले यस अनुसन्धानकर्ताले सुनसरी जिल्ला रामधुनी नगरपालिका वार्ड नं. ६ स्थित जमुवा सिसुवा टोलको जनसंख्या आकारमा परेको २३२ घरधुरी मध्ये (Simple Random Sampling Method) अपनाई १०५ घरधुरीलाई अध्ययनमा संलग्न गराइने छ र १०५ घरमा गई जनगणना विधिबाट अध्ययन अनुसन्धान गरिएको छ ।

३.४ तथ्याङ्क संकलनका साधनहरु :-

सुनसरी जिल्ला रामधुनी नगरपालिका वार्ड नं. ६ स्थित जमुवा सिसुवा टोलको ठोस फोहोरमैलाको व्यवस्थापन र यसका असरहरु सम्बन्धमा अध्ययन गर्न प्रश्नावलीलाई तथ्याङ्क संकलनका साधनका रूपमा प्रयोग गरिएको छ । जसमा व्यक्तिगत, पारिवारिक, शैक्षिक, आर्थिक तथा ठोस फोहोरमैला व्यवस्थापन तथा यसका असरहरु सम्बन्धी प्रश्नहरु समावेश गरिएको छ । यस अध्ययनमा आवश्यक तथ्याङ्क संकलनका स्रोतहरु यस प्रकारका छन् ।

३.४.१ प्राथमिक स्रोतहरु :-

यस विषयमा अध्ययनका लागि पूर्व परीक्षणद्वारा तयार पारिएको अन्तर्वाता र प्रश्नावलीबाट उक्त क्षेत्रका मानिसहरूसँग प्रत्यक्ष जानकारी लिइने छ । जुन यो अध्ययनको प्राथमिक स्रोतको रूपमा रहेको छ ।

३.४.२ द्वितीय स्रोतहरु :-

यस विषयमा रही अध्ययनलाई पूरा गर्न प्राथमिक स्रोतका अतिरिक्त अन्य स्रोतहरुको पनि आवश्यक पर्दछ । त्यसैले यस रामधुनी नगरपालिका वार्ड नं. ६ स्थित बक्लौरी गा.वि.स.को कार्यालयबाट प्राप्त विभिन्न तथ्याङ्कीय विवरणहरु साथै यस ठोस फोहोरमैलाको व्यवस्थापन र यसका असरहरु विषयमा विभिन्न व्यक्ति तथा संस्थाहरुले गरेको अध्ययन, पत्रपत्रिका, पुस्तक, लेख, प्रतिवेदन आदिलाई द्वितीय वा सहायक स्रोतका रूपमा लिइएको छ ।

३.५ तथ्याङ्क संकलन प्रक्रिया :-

यस विषयमा केन्द्रित भएर अध्ययन गर्नाको लागि सर्वप्रथम सुपरिवेक्षकको सल्लाह वमोजिम प्रश्नहरु निर्माण गरी क्याम्पस प्रशासनबाट आवश्यक अनुमती पत्र लिई सम्बन्धित नगरपालिकाको कार्यालयमा गई अध्ययनका लागि अनुमती लिइने छ । त्यस्तै तथ्याङ्क संकलनका लागि रामधुनी नगरपालिका वार्ड नं. ६ स्थित जमुवा सिसुवा टोलमा बसोवास गर्ने १०५ घरपरिवारका मानिसहरुको व्यक्तिगत, पारिवारिक, शैक्षिक तथा ठोस फोहोरमैलाको व्यवस्थापन तथा यसका असरहरु जस्ता विभिन्न पक्षहरुलाई समेट्ने गरी तयार पारिएको प्रश्नावली उक्त समुदायका मानिसहरूसँग प्रत्यक्ष भेटघाट गरी सौहार्दपूर्ण र पारिवारिक ढंगले प्रश्नहरु राखी तथ्याङ्क लिने कार्य गरिएको छ ।

३.६ तथ्याङ्कको व्याख्या र विश्लेषण :-

नेपालको कोशी अञ्चल सुनसरी जिल्ला रामधुनी नगरपालिका वार्ड नं. ६ स्थित जमुवा सिसुवा टोलको ठोस फोहोरमैलाको व्यवस्थापन र यसका असरहरुको सम्बन्धमा अध्ययन गर्न समुदायका मानिसहरुको व्यक्तिगत, पारिवारिक, शैक्षिक तथा ठोस फोहोरमैलाको व्यवस्थापन र यसका असरहरु जस्ता विभिन्न पक्षहरुलाई समेट्ने गरी प्रश्नावली तयार पारी प्रत्यक्ष भेटघाट र अन्तर्वाता लिइएको छ । यस विषयमा अध्ययन गरी तथ्याङ्क संकलन गर्ने कार्य समाप्त भए पश्चात उत्तरदाताबाट आएका सूचनाहरुलाई निरीक्षण गर्ने र Master Chart को माध्यमबाट सांकेतिकरण गरिने छ । साथै प्राप्त भएका सूचना तथा जानकारीहरुलाई तालिका, वृत्तचित्र र स्तम्भ चित्रमा प्रस्तुत गरी तथ्याङ्कलाई व्याख्या गर्ने, संक्षेपीकरण गर्ने र निष्कर्ष निकाली प्रतिवेदनमा प्रस्तुत गरी शोध पत्र तयार गरिएको छ ।

सन्दर्भसूची

Acharya, Krishnaprasad, (2066). *Community Health and community Organization*, Kathmandu : dikshanta Publication.

Budhathoki, Chitrabhadur, (2069). *Community Health and Organization* Kathmandu : Sunlight Publication.

Chaulagai, Toyanath, (2073). *Environmental and personal hygen*. Sunsari : JantaMultiple Campus.

Community Health Survey (2069). Sunsari : Janta Multiple Campus.

Community Health Surve, (2065/066). Sunsari : Janta Multiple Campus.

Community Health Survery (2071). Sunsari : Janta Multiple Campus Itahari.

Constitution of Nepal, (2072).

Khanal, Peshal, (2068). *Educational Research Methodology* . Kathmandu : Sunlight Publication.

National Census Data (2068).

Nepal Demograhic and Health Survey, (2006).

Neupane Ishwar Prasad Sharma, Rukma (2068). *Environmental Health*. Kathmandu : Pinacle Publication.

Poudel, Sujan, (2072). *Research in situation of personal hygen* Sunsari : JantaMultiple Campus.

Village profile, (2068). Baklauri VDC.

अध्याय : ४ (चार)

नतिजाहरुको व्याख्या तथा विश्लेषण

यस अध्ययन अन्तर्गत सुनसरी जिल्ला रामधुनी नगरपालिका वार्ड नं. ६ स्थित जमुवा सिसुवा टोलको ठोस फोहरमैलाको व्यवस्थापन र यसका असरहरुको सम्बन्धमा यस वडाका मानिसहरुको व्यक्तिगत, पारिवारिक र ठोस फोहरमैलाको व्यवस्थापनका साथै यस असरहरु सम्बन्धी पक्षलाई समेट्ने गरी प्रश्नावली तयार गरी प्रत्यक्ष रूपमा लिइएका थियौं । जसबाट प्राप्त नतिजा तथा जानकारीहरुलाई विस्तृत रूपमा व्याख्या तथा विश्लेषण गर्नुका साथै विभिन्न तालिका तथा चार्टहरुमा प्रस्तुतिकरण गरिएको छ ।

४.१ व्यक्तिगत तथा पारिवारिक विवरण :

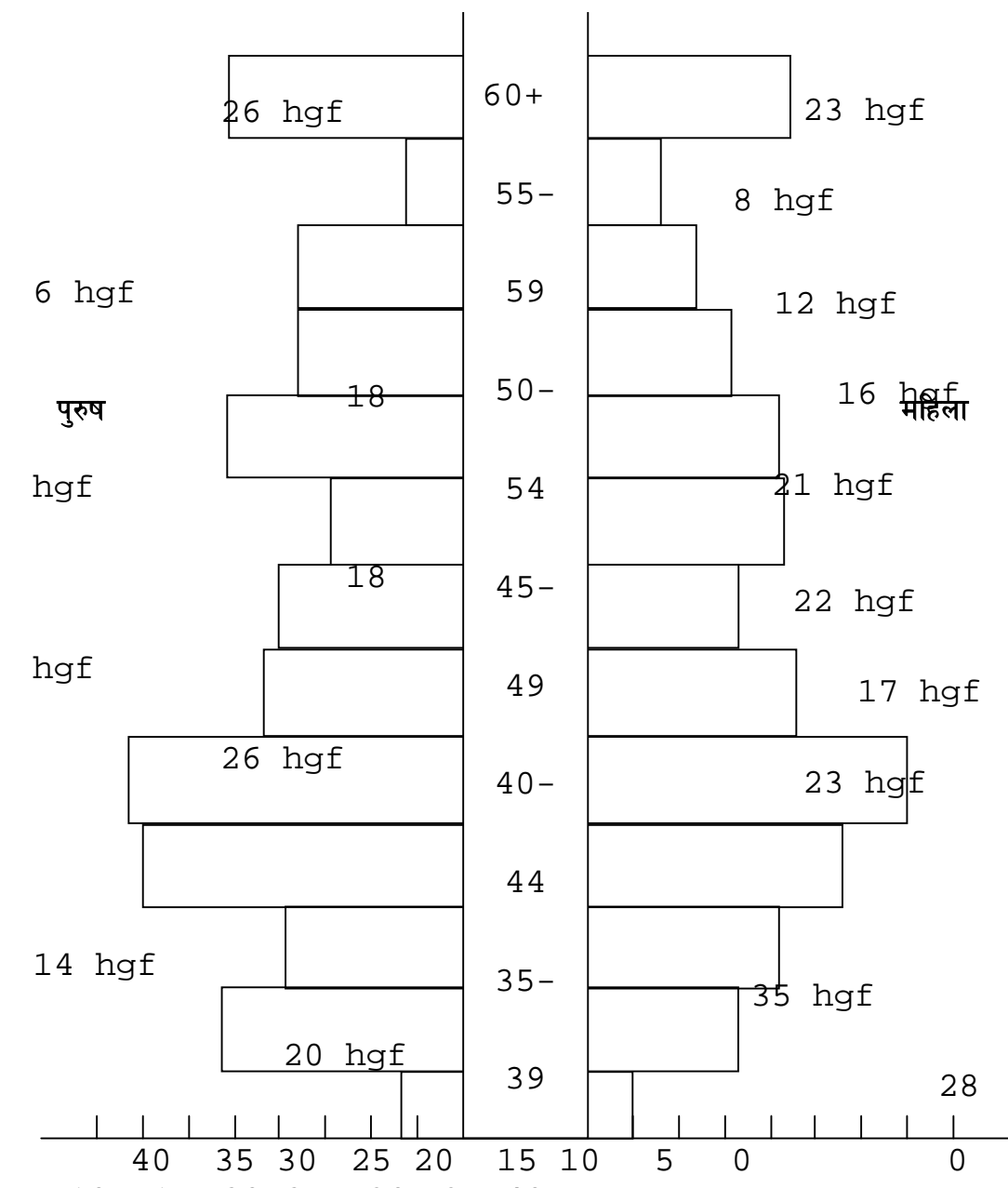
यस अन्तर्गत समुदायका मानिसहरुको जाति, धर्म, भाषा, लिङ्ग, उमेर, शैक्षिक स्थिति, पेशा आदि सम्बन्धी अध्ययनबाट प्राप्त भएका विवरणहरुलाई विभिन्न तालिका, चार्ट तथा स्तम्भ चित्रहरुमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

४.१.१ समुदायको जनसाङ्खिक विवरण :

यस समुदायमा अवस्थित मिश्रित जातजातिको बसोवास रहेको छ । रामधुनी नगरपालिका वडा नं. ६ स्थित जमुवा सिसुवा टोलमा बसोवास गर्ने जनसंख्या मध्ये मुख्य गरी ब्राह्मण, क्षेत्री, चौधरी, शेर्पा, ठाकुर समुदाय सहित मिश्रित जातिहरु रहेको पाईन्छन् । यस समुदायको १०५ घरधुरीमा जम्मा ५२३ जनसंख्या रहेको र जसमध्ये २७५ जना अर्थात ५२.५८ प्रतिशत पुरुष र २४८ अर्थात ४७.४१ प्रतिशत महिला रहेको पाईयो । यस समुदायका मानिसहरुको उमेरगत विवरणलाई तलको पिरामिड चित्रमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

।

चित्र नं. १ : समुदायका मानिसहरुको उमेरअनुसार जनसंख्याको विवरण

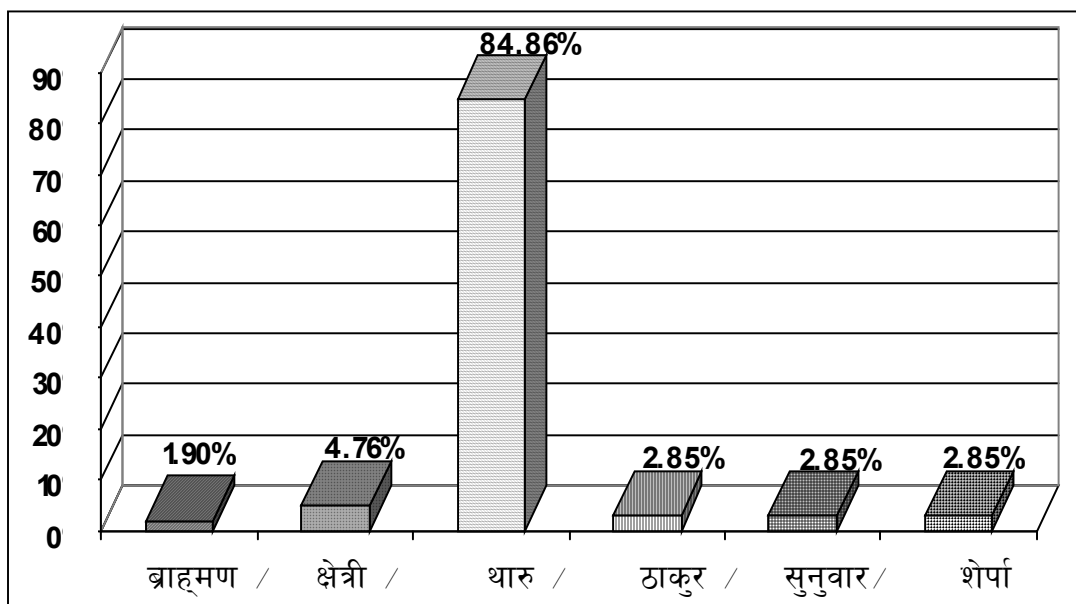

चित्र नं. १ लाई अध्ययन गर्दा यस समुदायका १०५ घरधुरीमा बसोवास गर्ने ५२३ जना मध्ये पुरुषको संख्या २७५ अर्थात् ५२.५८ प्रतिशत र महिलाको संख्या २४८ अर्थात् ४७.४१ प्रतिशत रहेको छ। वि.सं. २०६८ को राष्ट्रिय जनगणनाको नतिजा अनुसार नेपालको जनसंख्या मध्ये पुरुष ४५.५६ प्रतिशत र महिला ५१.४४ प्रतिशत रहेको देखाइएको छ। तर यस समुदायमा भने पुरुष भन्दा महिलाको जनसंख्या कम रहेको पाईयो।

४.१.२ जातजाति अनुसार जनसंख्याको बनेट :

यस समुदायमा बसोबास गर्ने मानिसहरूलाई जाति अनुसार छुट्याउदा निम्नानुसारको जनसाङ्खिक बनेट रहेको पाइयो । जसलाई स्तम्भ चित्रमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

चित्र नं. २ : जातजाति अनुसार जनसंख्याको बनेट

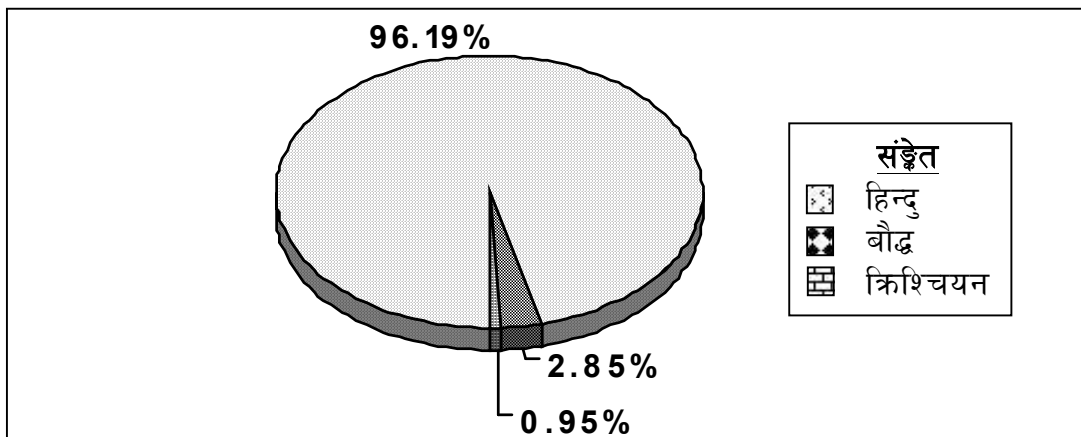

अध्ययन क्षेत्रको रूपमा रहेको रामधुनी नगरपालिका वार्ड नं. ६ स्थित जमुवा सिसुवा टोलमा जातजाति अनुसार जनसंख्याको बनेटका सम्बन्धमा अध्ययन गर्दा ब्राह्मण, क्षेत्री, थारु, ठाकुर, सुनुवार र शेर्पा जातका मानिसहरू बसोबास गरेको पाइयो । यस समुदायका १०५ घरपरिवारमध्ये २(०१.९० प्रतिशत) घर ब्राह्मण, ५(०४.७६ प्रतिशत) घर क्षेत्री, ८९(८४.८६ प्रतिशत) घर थारु, ३(०२.८५ प्रतिशत) घर ठाकुर, ३(०२.८५ प्रतिशत) घर सुनुवार र ३(०२.८५ प्रतिशत) घर शेर्पा रहेको पाइयो । जसमा थारु जात-जातिको संख्या बढि देखियो ।

४.१.३ धर्मका आधारमा जनसंख्याको विवरण :

अध्ययन क्षेत्रको रूपमा रहेको रामधुनी नगरपालिका वार्ड नं. ६ स्थित जमुवा सिसुवा टोलमा धर्मका सम्बन्धमा अध्ययन गर्दा मुख्य गरी हिन्दु, बौद्ध र क्रिश्चियन धर्म अवलम्बन गर्ने गरेको पाइयो । यस समुदायका १०५ घरपरिवारमध्ये १०१ घर अर्थात ९६.१९ प्रतिशत ले हिन्दु धर्म ३ घर अर्थात ०२.८५ प्रतिशत ले बौद्ध धर्म र १ घर अर्थात ०.९५ प्रतिशतले क्रिश्चियन धर्म मान्ने गरेको पाइयो । उक्त तथ्याङ्कलाई तलको वृत्तचित्रमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

चित्र नं. ३ : समुदायका मानिसहरुको धर्म सम्बन्धी विवरण

४.१.४ भाषाका आधारमा जनसंख्याको विवरण :

यस समुदायमा बसोवास गर्ने १०५ घरपरिवारका मानिसहरुमध्ये ७ घरपरिवारका ०६.६६ प्रतिशत मानिसहरु नेपाली बोल्ने ९५ घरपरिवारका ९०.४७ प्रतिशत मानिसहरु थारु बोल्ने ३ घरपरिवारका ०२.८५ प्रतिशत मानिसहरु शेर्पा भाषा बोल्ने गरेको पाईयो । जसलाई तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

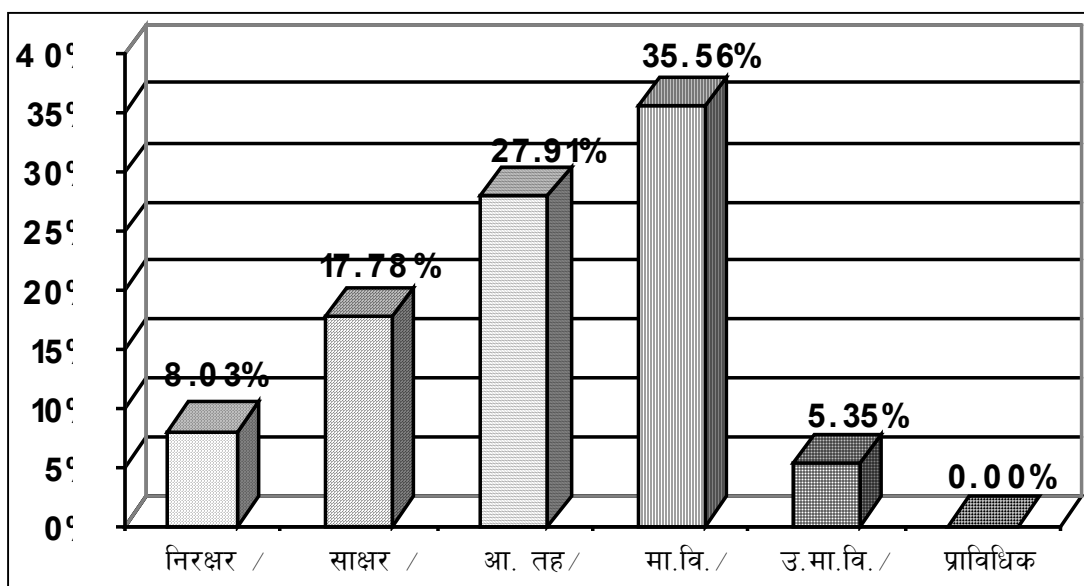
तालिका नं. १ : भाषाका आधारमा जनसंख्याको विवरण

क्र.सं.	भाषा	घर संख्या	प्रतिशत	कैफियत
1	नेपाली	7	6.66	
2	थारु	95	90.47	
3	शेर्पा	3	02.85	
	जम्मा	105	100%	

४.१.५ शैक्षिक स्थिति अनुसार जनसंख्याको विवरण :

रामधुनी नगरपालिका वार्ड नं. ६ स्थित जमुवा सिसुवा टोलको ठोस फोहरमैलाको व्यवस्थापन र यसका असरहरुको सम्बन्धमा गरिएको अध्ययनका क्रममा उक्त समुदायका मानिसहरुको शैक्षिक स्थिति निम्नानुसार रहेको पाईयो । जसलाई तलको स्तम्भ चित्रमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

चित्र नं. ४ : शैक्षिक स्थिति अनुसार जनसंख्याको विवरण

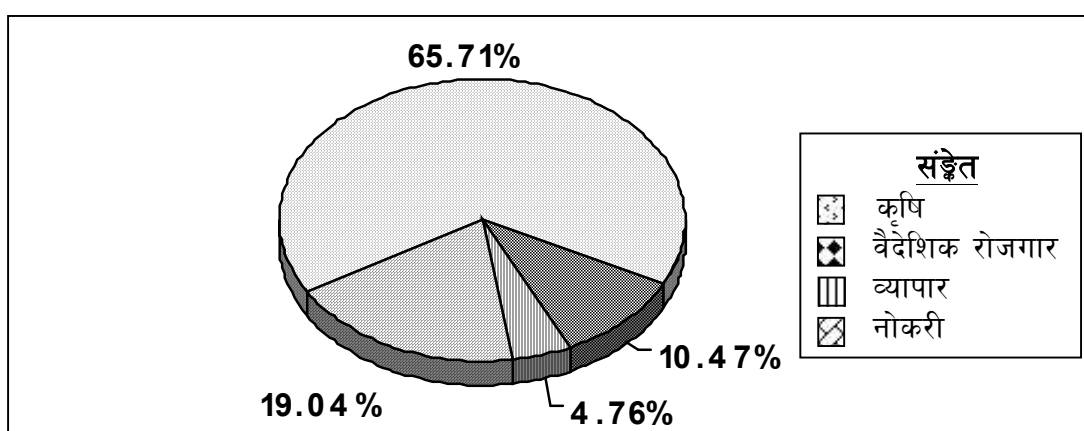

प्रस्तुत तालिकालाई विश्लेषण गर्दा यस समुदायमा रहेका अध्ययनको दायराभित्र रहेका ५२३ जनसंख्यामध्ये ४२ जना ०८.०३ प्रतिशत निरक्षर, ९३ जना (१७.७८ प्रतिशत) साक्षर १४६ जना (२७.९१ प्रतिशत) आधारभूत तह १८६ जना (३५.५६ प्रतिशत) मा.वि.तह, २८ जना (०५.३५ प्रतिशत) उ.मा.वि.तह र प्राविधिक शिक्षातर्फ हासिल नगरेको पाईयो ।

४.१.६ पेशा सम्बन्धी विवरण :

यस समुदायमा बसोबास गर्ने मानिसहरूले अपनाउने पेशाका सम्बन्धमा अध्ययन गर्दा प्राप्त नतिजालाई तलको चित्रद्वारा प्रष्ट गरिएको छ ।

चित्र नं. ५ : पेशा सम्बन्धी विवरण

प्रस्तुत चित्रलाई विश्लेषण गर्दा अध्ययन गरिएका १०५ घरपरिवार मध्ये सबैभन्दा बढी ६९ घर अर्थात ६५.७१ प्रतिशत मानिसहरू कृषि पेशामा संलग्न रहेको पाईयो । त्यसैगरी ११ घरपरिवारका

अर्थात १०.४७ प्रतिशत मानिसहरु वैदेशिक रोजगारीमा ५ घरपरिवार अर्थात ०४.७६ प्रतिशत मानिसहरु व्यापारमा २० घरपरिवार अर्थात १९.०४ प्रतिशत नोकरी पेशामा काम गर्ने गरेको पाइयो ।

४.२ ठोस फोहोरमैलाको व्यवस्थापन र यसका असर सम्बन्धी विवरण :

यस अन्तर्गत सुनसरी जिल्ला रामधुनी नगरपालिका वडा नं. ६ स्थित जमुवा सिसुवा टोलमा ठोस फोहोरमैलाको व्यवस्थापन र यसका असरहरु सन्दर्भमा अध्ययन गर्दाका विषयवस्तुहरुमा आधारित भई समुदायबाट प्राप्त विवरणहरु प्रस्तुत गरिएको छ ।

४.२.१ ठोस फोहोरमैलाको वारेमा थाहा छ, छैन सम्बन्धी विवरण :

यस समुदायका मानिसहरुले ठोस फोहोरमैलाको वारेमा थाहा छ, छैन सम्बन्धी विवरणलाई तलको तालिकाद्वारा स्पष्ट गरिएको छ ।

तालिका नं. २ : ठोस फोहोरमैला वारेमा थाहा छ, छैन सम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	विवरण	संख्या	प्रतिशत	कैफियत
1	थाहा छ	88	83.80	
2	थाहा छैन	17	16.19	
	जम्मा	105	100%	

प्रस्तुत तालिकालाई विश्लेषण गर्दा अध्ययन गरेका १०५ घरपरिवारमा ठोस फोहोरमैलाको वारेमा थाहा हुने ८८ घर अर्थात ८३.८० प्रतिशत र थाहा नहुनेमा १७ घर अर्थात १६.१९ प्रतिशत रहेको पाइयो ।

४.२.२ ठोस फोहोरमैलाको प्रकार सम्बन्धी विवरण :

ठोस फोहोरमैलाको उचित रूपमा व्यवस्थापन गर्नका लागि ठोस फोहोरमैलाको प्रकार जान्ने सम्बन्धमा अध्ययन गर्दा प्राप्त नतिजालाई तल उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. ३ : ठोस फोहोरमैलाको प्रकार सम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	विवरण	संख्या	प्रतिशत	कैफियत
1	थाहा छ	73	69.5	
2	थाहा छैन	32	30.47	
	जम्मा	105	100%	

प्रस्तुत तालिकालाई विश्लेषण गर्दा अध्ययन गरेका १०५ घरपरिवारहरू मध्ये ठोस फोहोरमैलाको प्रकार सम्बन्धी थाहा हुने ७३ घर अर्थात ६९.५ प्रतिशत र थाहा नहुनेमा ३२ घर अर्थात ३०.४७ प्रतिशत रहेको पाईयो ।

४.२.३ ठोस फोहोरमैला उत्पन्न हुने स्रोत सम्बन्धी विवरण :

यस समुदायका मानिसहरूले ठोस फोहोरमैला उत्पन्न हुने स्रोत सम्बन्धी विवरणलाई तलको चित्रद्वारा स्पष्ट पारिएको छ ।

तालिका नं. ४ : ठोस फोहोरमैला उत्पन्न हुने स्रोत सम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	विवरण	संख्या	प्रतिशत	कैफियत
1	घर	71	67.61	
2	विद्यालय	14	13.33	
3	अस्पताल	20	19.04	
4	थाहा छैन	0	0	
	जम्मा	105	100%	

माथिको तालिका अनुसार १०५ घरपरिवारमध्ये ७१ घर (६७.६१ प्रतिशत) ले घरबाट फोहोरमैला उत्पन्न हुने गरेको १४ घर (१३.३३ प्रतिशत) ले विद्यालयबाट २० घर (१९.०४ प्रतिशत) ले अस्पतालबाट ठोस फोहोरमैला उत्पन्न हुने गरेको पाईयो ।

४.२.४ जैविक तथा अजैविक ठोस फोहोरमैला सम्बन्धी विवरण :

अध्ययन जनसंख्याको रूपमा रहेको १०५ घरपरिवारमा जैविक तथा अजैविक ठोस फोहोरमैला सम्बन्धी थाहा छ वा छैन भनी गरिएको अध्ययनबाट प्राप्त नतिजालाई हेर्दा

अध्ययन गरिएको घरधुरीमध्ये ७९ घर अर्थात ७५.२३ प्रतिशत थाहा भए २६ घर अर्थात २४.७६ प्रतिशत थाहा नभएको पाईयो ।

४.२.५ घर आँगन बढार्दा निस्कने फोहोरको सम्बन्धी विवरण :

घर आँगन बढार्दा निस्कने फोहोरको किसिम वारेमा समुदायका मानिसहरुमा ज्ञानको स्तर के-कस्तो छ भनी पहिचान गर्ने यस अध्ययनको उद्देश्य अनुरूप गरिएको अध्ययनमा प्राप्त तथ्याङ्क तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. ५ : घर आँगन बढार्दा निस्कने फोहोरको सम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	विवरण	संख्या	प्रतिशत	कैफियत
1	कुहिने	82	78.09	
2	नकुहिने	23	21.90	
	जम्मा	105	100%	

प्रस्तुत तालिकालाई आधार मानी विश्लेषण गर्दा घर-आँगन बढार्दा कस्ता किसिमका फोहोरहरु निस्कन्छन् ? भनी अध्ययन गर्दा कुहिने भन्ने परिवार ८२ अर्थात ७८.०९ प्रतिशत र नकुहिने भन्ने २३ परिवार अर्थात २१.९० प्रतिशत रहेको पाईयो । यो विवरणलाई हेर्दा घर-आँगन बढार्दा कुहिने किसिमको फोहोरमैला निस्कने गरेको पाईयो ।

४.२.६ ठोस फोहोरमैलाको व्यवस्थापन सम्बन्धी विवरण :

रामधुनी नगरपालिका वडा नं. ६ स्थित जमुवा सिसुवा टोलमा फोहोरमैला व्यवस्थापन गर्ने तरिका थाहा छ या छैन भनी सन्दर्भमा अध्ययन गर्दा प्राप्त नतिजालाई तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. ६ : फोहोरमैलाको व्यवस्थापन सम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	विवरण	संख्या	प्रतिशत	कैफियत
1	थाहा छ	67	63.80	
2	थाहा छैन	38	36.19	
	जम्मा	105	100%	

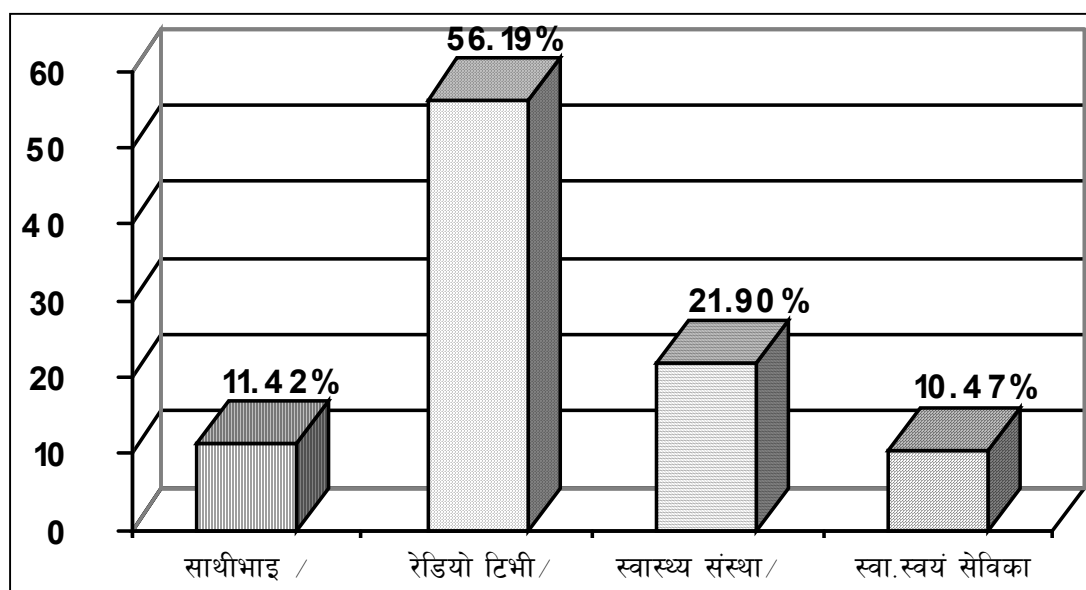
प्रस्तुत तालिकालाई विश्लेषण गर्दा अध्ययनको दायरामा रहेका १०५ घरपरिवारमध्ये ७८ अर्थात

६३.८० प्रतिशत घरपरिवारलाई फोहोरमैलाको व्यवस्थापन गर्ने तरिका थाहा भएको र ३८ अर्थात् ३६.१९ प्रतिशत घरपरिवारलाई थाहा नभएको पाईयो ।

४.२.७ फोहोरमैलाको व्यवस्थापन गर्ने तरिका थाहा पाउने विवरण :

फोहोरमैलाको व्यवस्थापन गर्ने तरिका थाहा हुने स्रोत सम्बन्धी विवरण तलको स्तम्भ चित्रमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

चित्र नं. ६ : फोहोरमैला व्यवस्थापन गर्ने थाहा पाउने विवरण

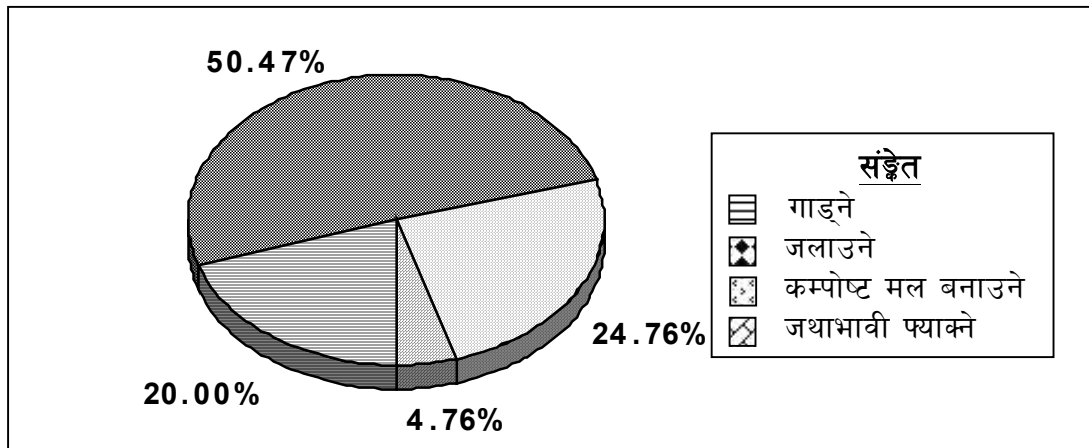

माथिको चित्रलाई विश्लेषण गर्दा ठोस फोहोरमैलाको व्यवस्थापन गर्ने तरिका थाहा सम्बन्धी विवरणका सन्दर्भमा १२ घर अर्थात् ११.४२ प्रतिशत साथीभाइबाट, ५९ घर अर्थात् ५६.१९ प्रतिशत रेडियो टि.भी.बाट, २३ घर अर्थात् २१.९० प्रतिशत स्वास्थ्य संस्थाबाट र ११ घर अर्थात् १०.४७ प्रतिशत स्वयं सेविकाबाट थाहा भएको पाईयो ।

४.२.८ ठोस फोहोरमैला व्यवस्थापन गर्ने सम्बन्धी विवरण :

यस समुदायमा वातावरण सफा राख्नका लागि उत्सर्जित फोहोरमैलाको व्यवस्थापन कसरी गर्ने गरेको छ भनी अध्ययन गर्दा प्राप्त नतिजालाई तलको वृत्तचित्रमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

चित्र नं. ७ : ठोस फोहोरमैला व्यवस्थापन गर्ने सम्बन्धी विवरण

प्रस्तुत वृत्तचित्रलाई विश्लेषण गर्दा यस समुदायका १०५ घरमध्ये २१ घर अर्थात् २० प्रतिशतले फोहोरमैला व्यवस्थापनका लागि गाड्ने गरेको, ५३ घर अर्थात् ५०.४७ प्रतिशतले जलाउने गरेको, २६ घर अर्थात् २४.७६ प्रतिशतले कम्पोष्ट मल बनाउने गरेको र ५ घर अर्थात् ०४.७६ प्रतिशतले जथाभावी फ्याक्ने गरेको पाइयो ।

४.२.९ ठोस फोहोरमैलाको उचित व्यवस्थापन सम्बन्धी विवरण :

ठोस फोहोरमैलाको व्यवस्थापन सम्बन्धी विवरणलाई तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. ७ : ठोस फोहोरमैलाको उचित व्यवस्थापन सम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	विवरण	संख्या	प्रतिशत	कैफियत
1	पछि	105	100	
2	पदैन	0	0	
	जम्मा	105	100%	

प्रस्तुत तालिकालाई विश्लेषण गर्दा अध्ययन जनसंख्याको रूपमा रहेको १०५ घरपरिवार ठोस फोहोरमैलाको उचित व्यवस्थापन गर्नु पछि या पदैन भनी गरिएको अध्ययनबाट प्राप्त नतिजालाई हेर्दा अध्ययन गरिएको घरधुरी मध्ये १०५ घरपरिवारले नै ठोस फोहोरमैलाको उचित व्यवस्थापन गर्नु पछि भन्ने गरेको पाइयो ।

४.२.१० फोहोरमैलाको व्यवस्थापन कार्यक्रम सम्बन्धी विवरण :

फोहोरमैलाको व्यवस्थापन कार्यक्रम संचालन सम्बन्धी विवरणलाई तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. ८ : फोहोरमैलाको व्यवस्थापन कार्यक्रम सम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	विवरण	संख्या	प्रतिशत	कैफियत
1	थियो	45	45.85	
2	थिएन	60	57.14	
	जम्मा	105	100%	

प्रस्तुत तालिकालाई विश्लेषण गर्दा यस समुदायमा वातावरण सफा राख्नको लागि संघसंस्थाले फोहोरमैलाको व्यवस्थापन कार्यक्रम गरेको थियो या थिएन भनी अध्ययन गर्दा थियो भन्ने ४५ घर अर्थात ४२.८५ प्रतिशत र थिएन भन्ने ६० घर अर्थात ५७.१४ प्रतिशत रहेको पाइयो ।

४.२.११ संघसंस्थाले गरेको कार्यक्रममा सहभागी सम्बन्धी विवरण :

संघसंस्थाले गरेको कार्यक्रममा सहभागी सम्बन्धी विवरणलाई तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. ९ : संघसंस्थाले गरेको कार्यक्रममा सहभागी सम्बन्धी विवरण

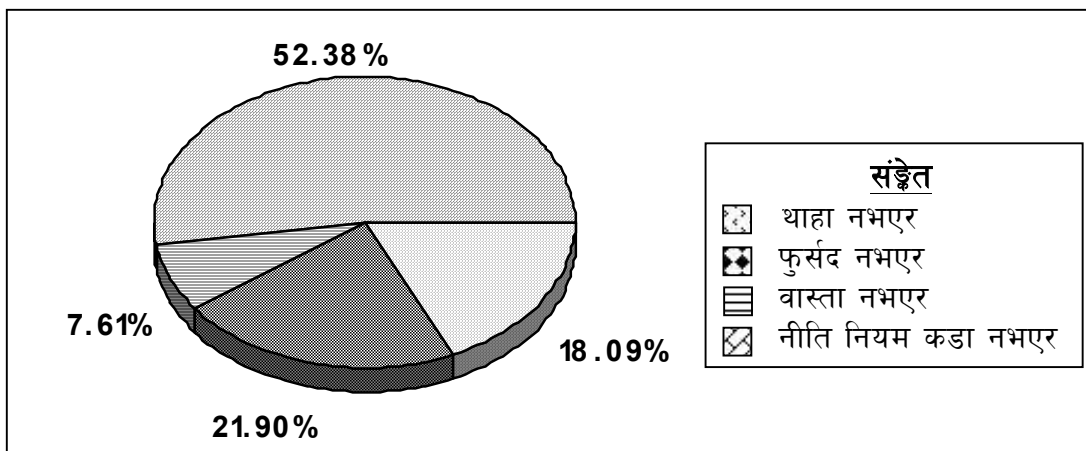
क्र.सं.	विवरण	संख्या	प्रतिशत	कैफियत
1	भाग लिने	24	22.85	
2	भाग नलिने	81	77.14	
	जम्मा	105	100%	

प्रस्तुत तालिकालाई विश्लेषण गर्दा समुदायको वातावरणलाई स्वच्छ राख्नका लागि संघसंस्थाले गरेको कार्यक्रममा भाग लिने वा नलिने सम्बन्धमा अध्ययन गर्दा १०५ घरमध्ये कार्यक्रममा भाग लिने २४ घर अर्थात २२.८५ प्रतिशत र भाग नलिनेमा ८१ घर अर्थात ७७.१४ प्रतिशत रहेको पाइयो ।

४.२.१२ ठोस फोहोरमैलाको व्यवस्थापन नहुनुको कारण सम्बन्धी विवरण :

अध्ययन क्षेत्रको रूपमा रहेको यस समुदायका मानिसहरुलाई ठोस फोहोरमैलाको व्यवस्थापन नहुनुको कारण सम्बन्धमा अध्ययन गर्दा थाहा नभएर १९ (१८.०९ प्रतिशत) घरले, फुर्सद नभएर २३ (२१.९० प्रतिशत), बास्ता नभएर ८ (०७.६१ प्रतिशत) घरले र कडा नीति नियम नभएर ५५ (५२.३८ प्रतिशत) घर रहेको पाइयो । यस तथ्याङ्कलाई तलको वृत्तचित्रमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

चित्र नं. ८ : ठोस फोहोरमैलाको व्यवस्थापन नहुनुको कारण सम्बन्धी विवरण

४.२.१३ ठोस फोहोरमैलाबाट फाइदा सम्बन्धी विवरण :

ठोस फोहोरमैलाबाट फाइदा सम्बन्धी विवरणलाई तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. १० : ठोस फोहोरमैलाबाट फाइदा सम्बन्धी विवरण

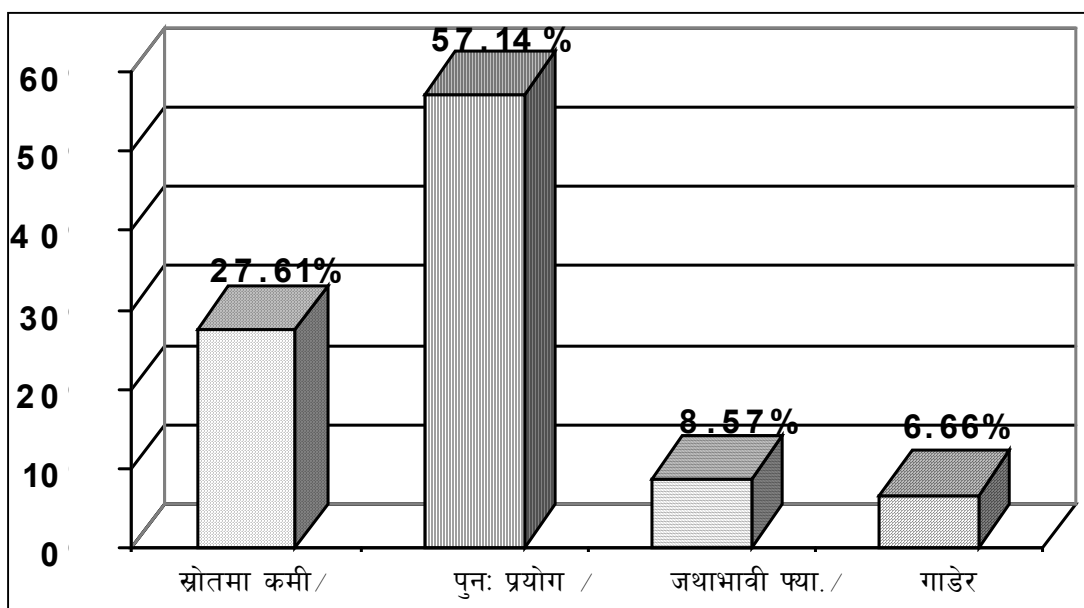
क्र.सं.	विवरण	संख्या	प्रतिशत	कैफियत
1	फाइदा लिने	87	82.85	
2	फाइदा नलिने	18	17.14	
	जम्मा	105	100%	

प्रस्तुत तालिकालाई विश्लेषण गर्दा यस समुदायमा उत्सर्जित ठोस फोहोरमैलाहरुको प्रकृति अनुसार फाइदा लिन सकिने हुनाले समुदायको वातावरणको पनि सरसफाई हुने र यसका असरहरु पनि भोग्नु नपर्ने हुनाले ठोस फोहोरमैलाबाट फाइदा लिने वा नलिने सम्बन्धमा अध्ययन गर्दा फाइदा लिनेमा १०५ घरमध्ये ८७ (८२.८५ प्रतिशत) ले र फाइदा नलिनेमा १८ (१७.१४ प्रतिशत) रहेको पाइयो ।

४.२.१३ नकुहिने किसिमको फोहोरमैलाको उपयोग गर्ने सम्बन्धी विवरण :

समुदायमा उत्सर्जित फोहोरमैलाहरु कुहिने तथा नकुहिने किसिमको हुने गर्दछ । कुहिने किसिमको फोहोरमैलालाई त प्राङ्गारिक मलको रूपमा प्रयोग गर्ने तर नकुहिने किसिमको फोहोरमैलालाई कसरी उपयोग गर्ने सन्दर्भमा अध्ययनमा प्राप्त नतिजालाई तलको स्तम्भ चित्रमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

चित्र नं. ९ : नकुहिने किसिमको फोहोरमैलाको उपयोग गर्ने सम्बन्धी विवरण

माथिको स्तम्भ चित्रलाई विश्लेषण गर्दा समुदायमा अध्ययन गरिएका १०५ घरपरिवारमध्ये नकुहिने किसिमको फोहोरमैलाको उपयोग गर्ने सम्बन्धमा २९ घर अर्थात २७.६१ प्रतिशत स्रोतमा कमी ल्याएर, ६० घर अर्थात ५७.१४ प्रतिशत पुनः प्रयोग गरेर, ९ घर अर्थात ०८.५७ प्रतिशत जथाभावी फ्याकेर र ७ घर अर्थात ०६.६६ प्रतिशत गाड्ने गरेको पाइयो । बढी मात्रामा पुनः प्रयोग गर्ने गरेको देखियो ।

४.२.१४ फोहोर वस्तुहरुको प्रयोगमा कमी ल्याउने सम्बन्धी विवरण :

समुदायमा उत्सर्जित फोहोरमैलालाई ठोस फोहोरमैला व्यवस्थापनका उपायहरु अवलम्बन गरी फोहोर वस्तुहरुको प्रयोगमा कमी ल्याउन सकिन्छ । जस अन्तर्गतका अध्ययनबाट प्राप्त विवरणहरुलाई तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. ११ : फोहोर वस्तुहरूको प्रयोगमा कमी ल्याउने सम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	विवरण	संख्या	प्रतिशत	कैफियत
1	प्लाष्टिकको प्रयोगमा कमी	58	55.23	
2	बोटलको प्रयोगमा कमी	20	19.47	
3	कागजको प्रयोगमा कमी	18	17.14	
4	जथाभावी फ्याकेर	9	08.57	
	जम्मा	105	100%	

माथिको तालिकालाई विश्लेषण गर्दा अध्ययन गरिएका १०५ घरपरिवारमध्ये ५८ (५५.२३ प्रतिशत) घरले फोहोर वस्तुहरूको प्रयोगमा ल्याउनका लागि प्लाष्टिकको प्रयोगमा कमी ल्याएको, २० (१९.४७ प्रतिशत) घरले बोटलको प्रयोगमा कमी ल्याएको, १८ (१७.१४ प्रतिशत) घरले कागजको प्रयोगमा कमी ल्याएको र ९ (०८.५७ प्रतिशत) घरले जथाभावी फ्याकेर गरेको पाइयो । प्रतिशत

४.२.१५ पुनः प्रयोग सम्बन्धी विवरण :

यस समुदायको वातावरणलाई सफा राख्नको लागि फोहोर वस्तुहरूको व्यवस्थापन गर्न पुनः प्रयोग गर्ने वा नगर्ने भनी अध्ययन गर्दा प्राप्त नतिजालाई तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. १२ : पुनः प्रयोग सम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	विवरण	संख्या	प्रतिशत	कैफियत
1	गर्छु	75	71.42	
2	गर्दिन	30	28.57	
	जम्मा	105	100%	

प्रस्तुत तालिकालाई विश्लेषण गर्दा अध्ययनको दायरामा रहेका १०५ घरपरिवारमध्ये फोहोरवस्तुहरूको व्यवस्थापन गर्न पुनः प्रयोग गर्छु भन्ने ७५ (७१.४२ प्रतिशत) घरले र गर्दिन भन्ने ३० (२८.५७ प्रतिशत) घर रहेकोमा पुनः प्रयोग गर्छु भन्नेको संख्या बढी रहेको पाइयो ।

४.२.१६ नकृहिने वस्तुहरूको उपयोग सम्बन्धी विवरण :

यस समुदायमा उत्सर्जित अनावश्यक नकुहिने वस्तुहरूको केही हदसम्म व्यवस्थापन गर्नको लागि ती नकुहिने अनावश्यक वस्तुहरूको उपयोग गर्ने सम्बन्धी विवरणलाई तल तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. १३ : वस्तुहरूको उपयोग सम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	विवरण	संख्या	प्रतिशत	कैफियत
1	कवाडीलाई बेचेर	57	54.28	
2	नुनमा साटेर	44	41.90	
3	जथाभावी फ्याकेर	0	0.0	
4	निश्चित खाल्डोमा गाडेर	4	03.80	
	जम्मा	105	100%	

प्रस्तुत तालिकालाई आधारमानी विश्लेषण गर्दा घरमा नकुहिने अनावश्यक वस्तुहरूको उपयोग गर्ने सम्बन्धमा ५७ (५४.२८ प्रतिशत) घरले कवाडीलाई बेचेर, ४४ (४१.९० प्रतिशत) घरले नुनमा साटेर जथाभावी फ्याक्ने नगरेको र ४ (०३.८० प्रतिशत) घरले निश्चित खाल्डोमा फ्याक्ने गरेको पाइयो ।

४.२.१७ तरल फोहोरमैलाको जानकारी सम्बन्धी विवरण :

ठोस फोहोरमैलाको वारेमा मात्र थाहा भएर हुँदैन तरल किसिमको फोहोरको वारेमा पनि थाहा हुन जरुरी छ । तसर्थ उक्त समुदायमा तरल फोहोरमैलाको वारेमा थाहा छ या छैन भनी सन्दर्भमा अध्ययन गर्दा नतिजालाई तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. १४ : तरल फोहोरमैलाको जानकारी सम्बन्धी विवरण

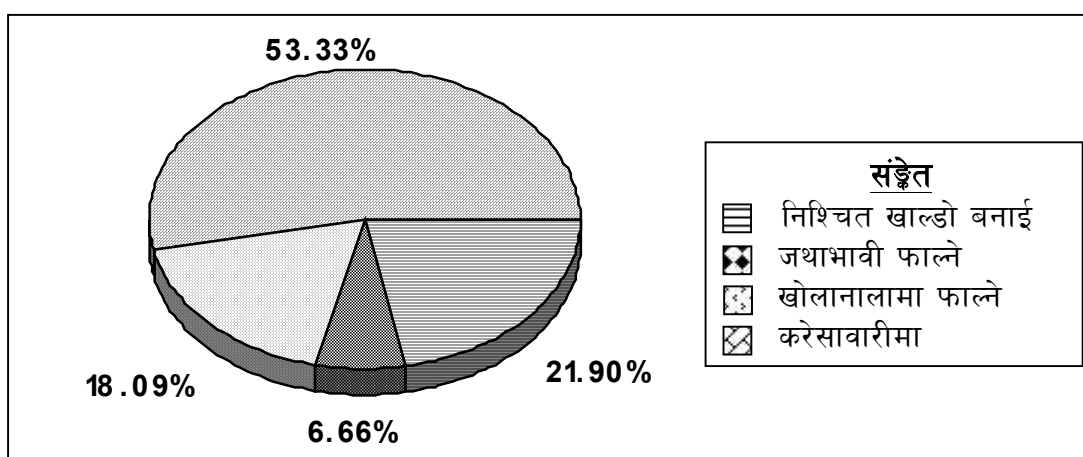
क्र.सं.	विवरण	संख्या	प्रतिशत	कैफियत
1	थाहा छ	78	74.28	
2	थाहा छैन	27	25.71	
	जम्मा	105	100%	

प्रस्तुत तालिकालाई विश्लेषण गर्दा तरल फोहोरमैलाको वारेमा थाहा छ या छैन भनी अध्ययन गर्दा ७८ घर अर्थात ७४.२८ प्रतिशतले थाहा छ र २७ घर अर्थात २५.७१ प्रतिशतले थाहा छैन भनिएको छ ।

४.२.१८ तरल फोहोरमैला फाल्ने सम्बन्धी विवरण :

समुदायमा ठोस फोहोरमैलाका अतिरिक्त तरल किसिमका फोहोरहरु पनि उत्सर्जित हुने गर्दछ । जसको उचित रुपमा व्यवस्थापन गर्नु पनि उत्तिकै जरुरी देखिन्छ । तसर्थ तरल किसिमको फोहोर कहा फाल्ने भनी सन्दर्भमा अध्ययन गर्दा प्राप्त नतिजालाई तलको वृत्तचित्रमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

चित्र नं. १० : तरल फोहोरमैला फाल्ने सम्बन्धीको विवरण

माथिको वृत्तचित्रलाई विश्लेषण गर्दा यस समुदायमा तरल किसिमको फोहोरमैला फाल्ने सम्बन्धमा १०५ घरपरिवारमध्ये २३ (२१.९० प्रतिशत) घरले निश्चित खाल्डो बनाई फाल्ने गरेको, ७ (०६.६६ प्रतिशत) घरले जथाभावी रुपमा फाल्ने गरेको, १९ (१८.०९ प्रतिशत) घरले खोलानालामा र ५६ (५३.३३ प्रतिशत) घरले करेसावारीमा फाल्ने गरेको पाइयो ।

४.२.१९ ठोस फोहोरमैलाको व्यवस्थापन नहुदा त्यसको असर सम्बन्धी विवरण :

ठोस फोहोरमैलाको व्यवस्थापन नहुदाको परिणाम स्वरुप वातावरण प्रदुषित हुनुका साथै ती फोहोरमैलाहरु पानीमा मिसिने, दुर्गन्धित फैलिने र पानी प्रदुषित भई विभिन्न किसिमका संक्रामक रोगहरु वर्षेनी महामारीको रुपमा देखा पर्ने गर्दछ । तसर्थ ठोस फोहोरमैलाको व्यवस्थापन नहुँदा त्यसको असर सम्बन्धमा अध्ययन गर्दा प्राप्त विवरणलाई तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. १५ : ठोस फोहोरमैला व्यवस्थापन नहुदा त्यसको असर सम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	विवरण	संख्या	प्रतिशत	कैफियत
1	वातावरण प्रदुषण हुने	59	56.19	
2	संक्रामक रोगहरु फैल्ने	47	43.80	
	जम्मा	105	100%	

प्रस्तुत तालिकालाई विश्लेषण गर्दा ठोस फोहोरमैलाको उचित व्यवस्थापन नहुँदा त्यसको असर सम्बन्धमा अध्ययन गर्दा ५९ (५६.१९ प्रतिशत) घरले वातावरण प्रदुषण हुने र ४७ (४३.८० प्रतिशत) घरले संक्रामक रोगहरु फैल्ने गरिएको पाइयो ।

४.२.२० वातावरण प्रदुषणले स्वास्थ्यमा पर्ने असर सम्बन्धी विवरण :

वातावरण प्रदुषणले स्वास्थ्यमा पर्ने असर सम्बन्धी विवरणलाई तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. १६ : वातावरण प्रदुषणले स्वास्थ्यमा पर्ने असर सम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	विवरण	संख्या	प्रतिशत	कैफियत
1	थाहा छ	40	38.09	
2	थाहा छैन	65	61.90	
	जम्मा	105	100%	

प्रस्तुत तालिकालाई विश्लेषण गर्दा अनुसन्धानकर्ताले अध्ययन समुदायमा १०५ घरपरिवार मध्ये वातावरण प्रदुषणले स्वास्थ्यमा पर्ने असरबारे थाहा छ या छैन भन्ने सम्बन्धमा थाहा छ भन्नेमा ४० (३८.०९ प्रतिशत) घरले र थाहा छैन भन्नेमा ६५ (६१.९० प्रतिशत) घर रहेको पाइयो ।

४.२.२१ नकुहिने फोहोरमैला जलाएमा हुने प्रदुषण सम्बन्धी विवरण :

नकुहिने फोहोरमैला जलाएमा हुने प्रदुषण सम्बन्धी विवरणलाई तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. १७ : नकुहिने फोहोरमैला जलाएमा हुने प्रदुषण सम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	विवरण	संख्या	प्रतिशत	कैफियत
1	ध्वनी प्रदुषण	22	20.95	
2	माटो प्रदुषण	5	4.76	
3	वायु प्रदुषण	63	60	
4	प्रदुषण नहुने	0	0	
	जम्मा	105	100%	

प्रस्तुत तालिकालाई विश्लेषण गर्दा समुदायमा उत्सर्जित ठोस फोहोरमैलालाई व्यवस्थापन गर्ने क्रममा नकहिने फोहोरमैला जलाएमा हुने गरेको प्रदुषणका सम्बन्धमा अध्ययन गर्दा वायु प्रदुषण गराउँदछ भन्नेमा ६३ (६० प्रतिशत) घरले, ध्वनी प्रदुषण गराउँदछ भन्नेमा २२ (२०.९५ प्रतिशत) घर माटो प्रदुषण गराउँदछ भन्नेमा ५ (०४.७६ प्रतिशत) घर रहेको पाइयो । यसरी प्राप्त विवरणलाई तलको स्तम्भ चित्रमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

४.२.२२ वातावरण प्रदुषण सम्बन्धी विवरण :

अध्ययन समुदायमा उत्पन्न हुने फोहोरमैलाको प्रकार अनुरूप कुन फोहोरमैला लामो समयसम्म रही वातावरण प्रदुषण गराउँदछ थाहा छ या छैन भन्ने सन्दर्भमा अध्ययन गर्दा १०५ घरमध्ये ९२ (८७.६१ प्रतिशत) घरले थाहा छ र १३ (१२.३८ प्रतिशत) घरले थाहा छैन भनिएको पाइयो । जहाँ बढी थाहा हुनेको संख्या देखियो । जसलाई तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

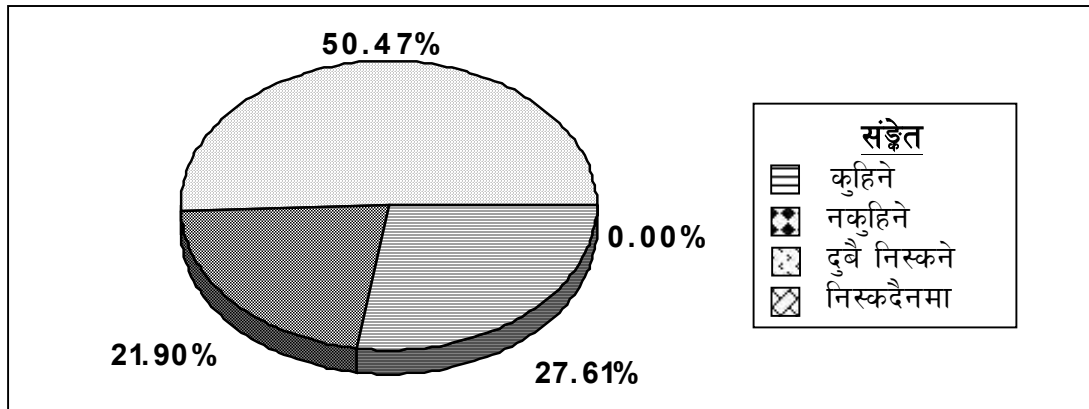
तालिका नं. १८ : वातावरण प्रदुषण सम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	विवरण	संख्या	प्रतिशत	कैफियत
1	थाहा छ	92	87.61	
2	थाहा छैन	13	12.38	
	जम्मा	105	100%	

४.२.२३ घरको भान्साबाट निस्कने फोहोर सम्बन्धी विवरण :

अध्ययन समुदायमा घरको भान्छाबाट निस्कने फोहोरहरु विभिन्न किसिमको हुने गर्दछ । जस अनुसार अध्ययन गर्दा प्राप्त विवरणलाई तलको वृत्त चित्रमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

चित्र नं. ११ : तरल किसिमको फोहोरमैला फाल्ने सम्बन्धीको विवरण

माथिको वृत्तचित्रलाई विश्लेषण गर्दा यस अध्ययन समुदायमा घरको भान्छाबाट निस्कने फोहोरको सम्बन्धमा १०५ घरपरिवारमध्ये २९ (२७.६१ प्रतिशत) घरले कुहिने निस्कने, २३ (२१.९० प्रतिशत) घरले नकुहिने, ५३ (५०.४७ प्रतिशत) घरले दुबै निस्कने र निस्कदैनमा ० (० प्रतिशत) घर रहेको पाइयो । जसमा कुहिने र नकुहिने भन्ने घरपरिवारको संख्या बढी देखियो ।

४.२.२४ कुहिने वस्तुको कम्पोष्ट मल बनाउने सम्बन्धी विवरण :

यस समुदायमा कुहिने किसिमको फोहोरबाट कम्पोष्ट बनाउन सकिन्छ भन्ने सन्दर्भमा अध्ययन गर्दा प्राप्त विवरणलाई तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. १९ : कम्पोष्ट मल बनाउने सम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	विवरण	संख्या	प्रतिशत	कैफियत
1	थाहा छ	89	84.76	
2	थाहा छैन	16	15.23	
	जम्मा	105	100%	

प्रस्तुत तालिकालाई विश्लेषण गर्दा उक्त समुदायमा कुहिने वस्तुको कम्पोष्ट मल बनाउनुपर्छ भन्ने कुरा थाहा छ या छैन भन्ने सन्दर्भमा अध्ययन गर्दा थाहा छ भन्ने ८९ (८४.७६ प्रतिशत) घर र थाहा छैन भन्ने १६ (१५.२३ प्रतिशत) घर रहेको पाइयो ।

४.२.२५ फोहोरमैलाले माटोको स्वरुप बिगाने सम्बन्धी विवरण :

यस समुदायमा उत्सर्जित फोहोरमैलाले माटोको स्वरुप बिगार गर्छ, या गर्दैन भन्ने सन्दर्भमा अध्ययन गर्दा प्राप्त विवरणलाई तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. २० : फोहोरमैलाले माटोको स्वरुप बिगाने सम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	विवरण	संख्या	प्रतिशत	कैफियत
1	बिगार गर्छ	91	86.66	
2	बिगार गर्दैन	14	13.33	
	जम्मा	105	100%	

माथिको तालिका विश्लेषण गर्दा यस समुदायमा रहेको १०५ घरधुरीमध्ये माटोको स्वरुप बिगार गर्छ भन्ने ९१ घर अर्थात ८६.६६ प्रतिशत र बिगार गर्दैन भन्ने १४ घर अर्थात १३.३३ प्रतिशत रहेको पाइयो ।

४.२.२६ अन्नबालीलाई पुऱ्याउने असर सम्बन्धी विवरण :

वर्षायाममा ठोस फोहोरमैलाले अन्नबालीलाई पुऱ्याउने असरका सन्दर्भमा अध्ययन गर्दा प्राप्त विवरणलाई तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. २१ : अन्नबालीलाई पुऱ्याउने असर सम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	विवरण	संख्या	प्रतिशत	कैफियत
1	असर पुऱ्याउँछ	85	80.95	
2	असर पुऱ्याउँदैन	20	19.04	
	जम्मा	105	100%	

माथिको तालिका विश्लेषण गर्दा यस समुदायमा रहेका १०५ घरधुरीमध्ये वर्षायाममा ठोस फोहोरमैलाले अन्नबालीलाई असर पुऱ्याउने भन्ने ८५ अर्थात ८०.९५ प्रतिशत र असर पुऱ्याउँदैन भन्नेमा २० घर अर्थात १९.०४ प्रतिशत रहेको पाइयो ।

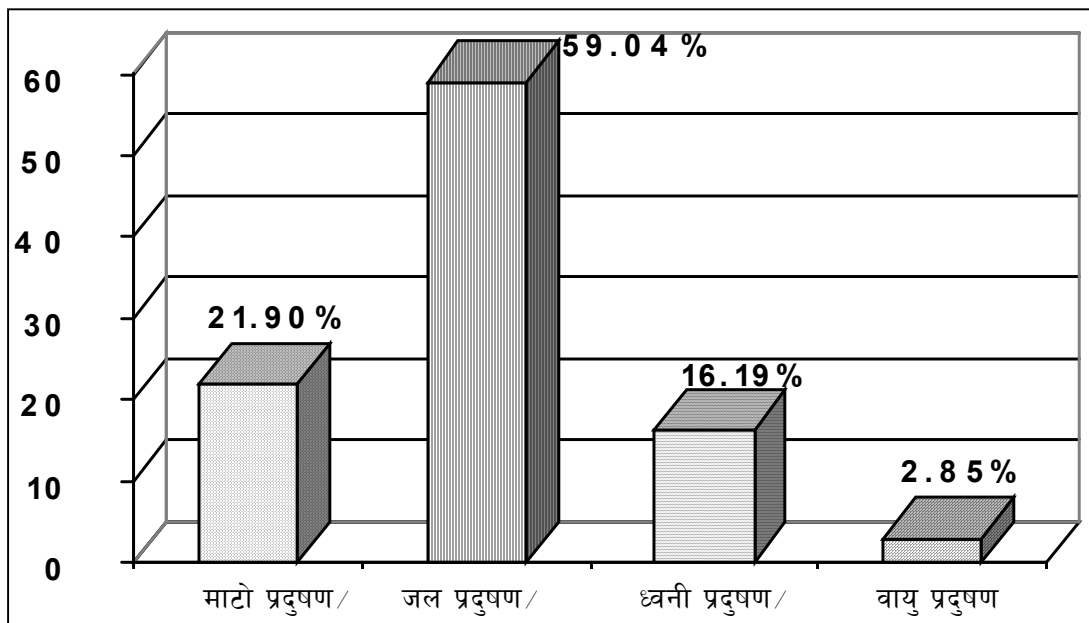
४.२.२७ संक्रामक महामारी रोग सम्बन्धी विवरण :

यस समुदायमा उत्सर्जित भएका ठोस फोहोरमैलालाई उचित व्यवस्थापन नगरेको खण्डमा संक्रामक महामारी रोगहरु फैलने सन्दर्भमा गरिएको अध्ययनमा थाहा छ भन्ने ७१ (६७.७१ प्रतिशत) घर र थाहा छैन भन्ने ३४ (३२.३८ प्रतिशत) घर रहेको पाइयो ।

४.२.२८ ठोस फोहोरमैला पानीमा मिसिदाको असर सम्बन्धी विवरण :

समुदायमा उत्पन्न भएको फोहोरमैलाहरु पानीमा मिसिदा हुने सन्दर्भमा अध्ययन गर्दा प्राप्त विवरणलाई तलको स्तम्भ चित्रमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

चित्र नं. १२ : ठोस फोहोरमैला पानीमा मिसिदाको असर सम्बन्धी विवरण

माथिको स्तम्भ चित्रलाई विश्लेषण गर्दा यस समुदायमा ठोस फोहोरमैला पानीमा मिसिदाको सम्बन्धमा १०५ घरधुरीमध्ये २३ (२१.९० प्रतिशत) घरले माटो प्रदुषण हुने, ६२ (५९.०४ प्रतिशत) घरले जलप्रदुषण हुने, १७ (१६.१९ प्रतिशत) घरले ध्वनी प्रदुषण हुने र ३ (०२.८५ प्रतिशत) घरले वायु प्रदुषण हुने भन्ने गरेको पाइयो । बढी मात्रामा जलप्रदुषण हुने गरेको पाइयो ।

४.२.२९ फोहोरमैलाले वातावरणमा पार्ने असर सम्बन्धी विवरण :

यस समुदायमा उत्पन्न भएको फोहोरमैला जथाभावी फाल्नाले वातावरण असर सन्दर्भमा अध्ययन गर्दा प्राप्त विवरणलाई तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. २२ : फोहोरमैलाले वातावरणमा पार्ने असर सम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	विवरण	संख्या	प्रतिशत	कैफियत

1	दुर्गन्धित	91	86.66	
2	अदुर्गन्धित	14	13.33	
	जम्मा	105	100%	

प्रस्तुत तालिकालाई विश्लेषण गर्दा यस समुदायमा फोहोरमैला जथाभावी फाल्नाले वातावरण असर सम्बन्धमा गरिएको अध्ययनमा १०५ घरधुरीमध्ये दुर्गन्धित हुने भनिएको ९१ (८६.६६ प्रतिशत) घर र अदुर्गन्धित भनिएको १४ (१३.३३ प्रतिशत) घर रहेको पाइयो ।

४.२.३० मानवीय कारणले फोहोरमैला उत्पन्न सम्बन्धी विवरण :

यस समुदायमा मानवीय कारणले फोहोरमैला उत्पन्न हुने सन्दर्भमा गरिएको अध्ययनबाट प्राप्त विवरणलाई तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. २३ : मानवीय कारणले फोहोरमैला उत्पन्न सम्बन्धी विवरण

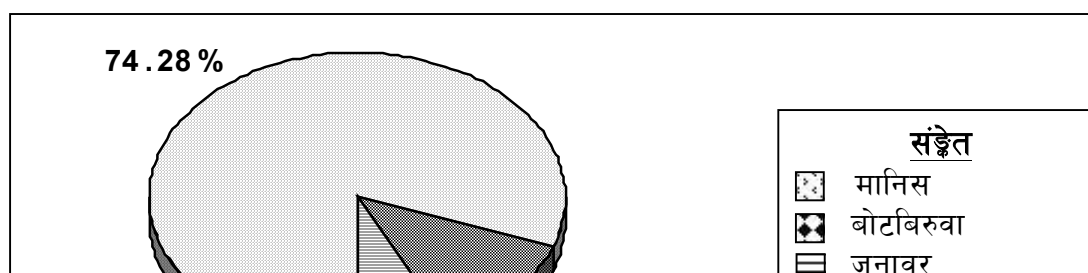
क्र.सं.	विवरण	संख्या	प्रतिशत	कैफियत
1	हुन्छ	92	87.61	
2	हुदैन	13	12.38	
	जम्मा	105	100%	

प्रस्तुत तालिकालाई विश्लेषण गर्दा यस समुदायमा मानवीय कारणले फोहोरमैला उत्पन्न हुने सन्दर्भमा गरिएको अध्ययनमा मानवीय कारणले उत्पन्न हुन्छ भन्ने ९२ (८७.६१ प्रतिशत) घरले र हुदैन भन्ने १३ (१२.३८ प्रतिशत) रहेको पाइयो ।

४.२.३१ उत्पन्न फोहोरमैलाले बढी असर सम्बन्धी विवरण :

समुदायमा अशिक्षा, चेतनाको अभाव इत्यादिजस्ता कारणहरूले गर्दा फोहोरमैला बढी मात्रामा उत्पन्न हुने गरेको पाईन्छ । अब उत्सर्जित फोहोरमैलाले कसलाई बढी असर पार्ने भयो भनी अध्ययन गर्दा प्राप्त विवरणलाई वृत्तचित्रमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

चित्र नं. १३ : उत्पन्न फोहोरमैलाले बढी असर सम्बन्धी विवरण

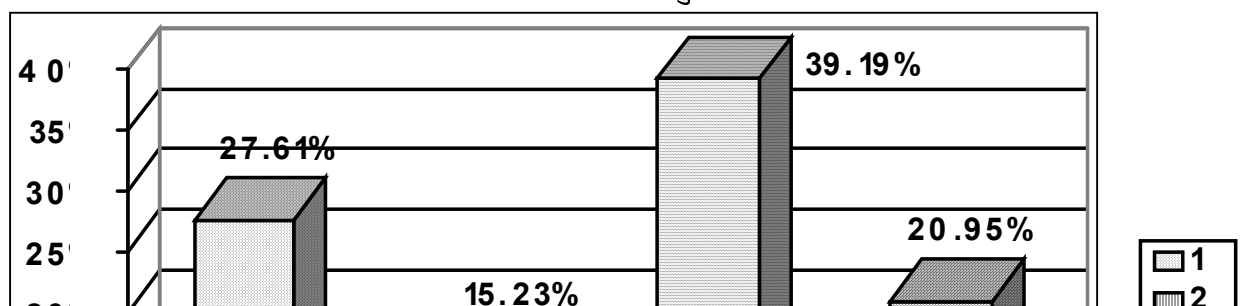

प्रस्तुत वृत्तचित्रलाई विश्लेषण गर्दा यस समुदायमा उत्पन्न फोहोरमैलाले कसलाई बढी असर सन्दर्भमा गरिएको अध्ययनमा १०५ घरपरिवार मध्ये मानिस भन्नेमा ७८ घर अर्थात ७४.२८ प्रतिशत, बोटबिरुवा भन्नेमा १२ घर अर्थात ११.४२ प्रतिशत, जनावर भन्नेमा ७ घर अर्थात ०६.६६ प्रतिशत र कसैलाई पनि होइन भन्नेमा ० घर अर्थात ० प्रतिशत रहेको पाइयो । यस अर्थमा बढी मानिसलाई असर पुग्ने देखियो ।

४.२.३२ फोहोरमैला बढी घातक हुने सम्बन्धी विवरण :

समुदायमा कुनै पनि स्रोतबाट उत्पादित फोहोरमैला फाइदाजनक हुने र घातक हुने पनि गर्दछ । कुहिने किसिमको फोहोरमैलाबाट प्राङ्गारिक मलको रूपमा फाइदा लिई नकुहिने किसिमका फोहोरलाई केही हदसम्म पुनः प्रयोग पनि गर्न सकिन्छ, भने केही फोहोरहरू उचित रूपमा व्यवस्थापनको अभावमा घातक हुने गर्दछ । यस सन्दर्भमा अध्ययन गर्दा प्राप्त विवरणलाई तलको स्तम्भ चित्रमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

चित्र नं. १४ : फोहोरमैला बढी घातक हुने सम्बन्धी विवरण

माथि उल्लेखित स्तम्भ चित्रलाई विश्लेषण गर्दा उक्त समुदायमा १०५ घरधुरीमध्ये कुन स्रोतबाट उत्पादित फोहोरमैला बढी घातक हुन्छ भन्ने सन्दर्भमा अध्ययन गर्दा अस्पतालबाट २९ (२७.६१ प्रतिशत) घरले, उद्योगबाट १६ (१५.२३ प्रतिशत) घरले, कृषिबाट ३८ (३६.१९ प्रतिशत) घरले र घरेलुबाट २२ (२०.९५ प्रतिशत) घरले भन्ने गरेको पाइयो ।

४.३ सारांश तथा मुख्य नतिजाहरु :

वातावरणीय सरसफाईका लागि ठोस फोहोरमैलाको व्यवस्थापन कार्य गर्नु अपरिहार्य छ । तर मानिसमा अशिक्षा, चेतनाको कमी इत्यादिजस्ता विविध कारणहरुले फोहोरमैलाको उचित रुपमा व्यवस्थापन कार्यहरु गरिरहेका छैनन् । विभिन्न सरकारी, गैरसरकारी, महानगरपालिका, उप-महानगरपालिका, नगरपालिकाहरु विभिन्न ठोस फोहोरमैलाको व्यवस्थापन कार्यहरु गरेपनि उचित रुपमा संकलन गरिएको फोहोरमैलाको आफ्नो ल्याण्डफिल साइट सर्वे ठाउँमा नरहेकोले वर्षायाममा ती थुपारिएका फोहोरहरु पानीमा मिसी पानी प्रदुषण भई वर्षेनी विभिन्न संक्रामक महामारी रोगहरु फैलिन गई मृत्युको मुखमा पुगिरहेका छन् । देशमा विभिन्न ऐन तथा नीति नियमहरु बनिएतापनि पूर्ण रुपमा ती ऐन, नीति नियमहरु सबै क्षेत्रमा लागु नभएको अवस्थाले त्यसको प्रत्यक्ष तथा अप्रत्यक्ष प्रभाव मानिसले भोग्नुपरिरहेको छ । भने केही हदसम्म मानिसहरुले कामलाग्ने फोहोरमैलालाई पुनः प्रयोग गरेर तथा कुहिने किसिमको फोहोरमैलाको व्यवस्थापन कार्य गरिरहेका छन् । समुदायमा उत्सर्जित फोहोरमैलाहरु समुदायका मानिसहरुनै जागरुक भई व्यवस्थापन कार्य गरेमा वातावरणलाई सफा राख्न सकिन्छ । यसरी ठोस फोहोरमैलाको प्रकृति

अनुसार व्यवस्थापन कार्य गरेको खण्डमा समुदायको वातावरणलाई सफा राख्न सकिन्छ ।

यसर्थ सामुदायिक ठोस फोहोरमैलाको व्यवस्थापन र यसका असरहरूको पक्षमा अध्ययन अनुसन्धान गरी व्याप्त रहेका समस्याहरू उजागर गरी ती समस्या समाधानार्थ क्रियाकलाप गर्नु, नीति निर्माण गर्नु आवश्यक हुन्छ । यही कुरालाई मध्यनजर गरी सुनसरी जिल्ला रामधुनी नगरपालिका वडा नं. ६ स्थित जमुवा टोलको ठोस फोहोरमैलाको व्यवस्थापन र यसका असरहरूको पक्षमा १०५ घरपरिवारका ५२३ जनसंख्यामा ठोस फोहोरमैलाको व्यवस्थापन र यसका असरहरू सम्बन्धी अध्ययन गरिएको हो ।

सुनसरी जिल्ला रामधुनी नगरपालिका वार्ड नं. ६ स्थित जमुवा सिसुवा टोलमा ठोस फोहोरमैलाको व्यवस्थापन र यसका असरहरू सम्बन्धमा अनुसन्धानकर्ताद्वारा गरिएको अध्ययन पश्चात पाईएको निचोड तथा उपलब्धीहरूलाई तथ्याङ्क छोटकरीमा यहाँ प्रस्तुत गरिएको छ ।

५.१ सारांश :

वातावरणको सरसफाईको लागि ठोस फोहोरमैलाको उचित व्यवस्थापन गर्नु अपरिहार्य छ । जसमा ठोस फोहोरमैलाको प्रकार अनुसार व्यवस्थित गरिएको खण्डमा त्यसको असर व्यक्ति, परिवार र समुदायको स्वास्थ्य स्तरमा प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष प्रभाव नपरोस भन्नका लागि ठोस फोहोरमैला व्यवस्थापनका उपायहरू अवलम्बन गर्नु आवश्यक हुन्छ । यही कुरालाई मध्यनजर गरी सुनसरी जिल्ला रामधुनी नगरपालिका वडा नं. ६ स्थित जमुवा सिसुवा टोलको पुरै क्षेत्रमा गरिएको अध्ययन नभएतापनि यसले औषत समुदायको ठोस फोहोरमैलाको प्रकारअनुरूप व्यवस्थापन स्थितिको स्तर पहिचान गर्न यसका असरहरू सम्बन्धी ज्ञानको स्तर र व्यवहारको पहिचान गर्न सहयोग गर्ने प्रयास गरिएको छ । यहाँको २३२ घरधुरीमध्ये छनौट गरिएको घरधुरी १०५ लाई नमुनाको रूपमा लिइयो । यो वार्ड नं. ६ जमुवा सिसुवा टोल महेन्द्र राजमार्गले केही हिस्सा ओगटेको क्षेत्र हो । अनुसन्धानकर्ताद्वारा अध्ययनको क्रममा पूर्ववत तयार पारिएको प्रश्नावली तथा मौखिक रूपमा अन्य पुरक प्रश्नहरू तथा

प्रत्यक्ष अवलोकन गरी विवरण संकलन गर्ने कार्य गरियो । समुदायको ठोस फोहोरमैलाको व्यवस्थापन र यसका असरका सम्बन्धमा अध्ययन गर्न उद्देश्य र सिमा निर्धारण गरियो । अध्ययनमा राखेको विषयलाई पुरा गर्न त्यस सम्बन्धी ज्ञान, धारणा र प्रयोगको स्तर तथ्याङ्कमा मापन गरी लेखाजोखा गर्न पुरा तथ्याङ्क संकलन गरी प्राप्त तथ्याङ्कलाई प्रशोधन गरी (Master Table) मा तालिकिकरण गरियो । यसरी तालिकिकरण गरिएको तथ्याङ्कलाई विभिन्न शीर्षक तथा उपशीर्षकहरूमा विभाजन गरी छुट्टाछुट्टै तालिका बनाई राखिएको छ । उद्देश्य अनुरूप संकलित तथ्याङ्कलाई संख्या र प्रतिशतमा प्रस्तुत गरिएको छ । उद्देश्य अनुरूप संकलित तथ्याङ्कलाई तालिका स्तम्भ चित्र तथा वृत्तचित्रमा प्रस्तुत गरी विश्लेषणात्मक ढंगले उल्लेख गरिएको छ ।

संक्षिप्त रूपमा भन्नुपर्दा समुदायको ठोस फोहोरमैलाको व्यवस्थापन यस असर सम्बन्धमा अनुसन्धानकर्ताद्वारा अध्ययनको क्रममा एक सानो क्षेत्रलाई मात्र समेटिएको भएतापनि यस अध्ययनले वास्तविक पहिचान गरी वृहत रूपमा प्रष्ट्याउने जमर्को गरिएको छ । समुदायमा ठोस फोहोरमैलाको व्यवस्थापन र यसका असर सम्बन्धी यही ज्ञानात्मक र व्यवहारिक पक्षको वास्तविक चित्र नै यो अध्ययनको मूल उपलब्धी हो ।

५.२ अध्ययनको नतिजा :

सुनसरी जिल्ला रामधुनी नगरपालिका वडा नं. ६ स्थित जमुवा सिसुवा टोलको ठोस फोहोरमैलाको व्यवस्थापन र यसका असर सम्बन्धी अध्ययनको क्रममा १०५ घरपरिवारमा गरिएको अध्ययनबाट प्राप्त नतिजाहरूमध्ये मुख्य नतिजाहरूलाई यहाँ संक्षिप्त रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

१. अध्ययन क्षेत्रको रूपमा रहेको रामधुनी नगरपालिका वार्ड नं. ६ स्थित जमुवा सिसुवा टोलमा विभिन्न जातजाती रहेको पाइयो । जसमा ब्राह्मण, क्षेत्री, थारु, ठाकुर, सुनुवार, शेर्पा, लगायतका जातजातीका मानिसहरू रहेको पाइयो । यहाँको ५२३ जनसंख्यामध्ये २७५ जना अर्थात् ५२.५८ प्रतिशत पुरुष र २४८ जना अर्थात् ४७.४१ प्रतिशत महिला रहेको पाइयो ।

२. धर्मका आधारमा १०५ घरपरिवारमध्ये हिन्दु धर्म १०१ (९६.१९ प्रतिशत), बौद्ध धर्म ३ (०.८५ प्रतिशत) र क्रिश्चियन धर्म १ (०.९५ प्रतिशत) घर रहेको पाइयो ।

३. भाषाका आधारमा नेपाली बोल्ने ७ अर्थात ६.६६ प्रतिशत, थारु ९५ अथवा ९०.४७ प्रतिशत शेर्पा ३ अथवा २.८५ प्रतिशत घर रहेको पाइयो ।
४. शैक्षिक स्थिति अनुसार निरक्षर ४२ जना (८.०३ प्रतिशत), साक्षर ९३ जना (१७.७८ प्रतिशत), आधारभूत तह १४६ जना (२७.९१ प्रतिशत) मा.वि.तह १८६ जना (३५.५६ प्रतिशत), उ.मा. वि.तह २८ जना (५.३५ प्रतिशत) र प्राविधिक शिक्षातर्फ हासिल नगरेको पाइयो ।
५. पेशाका आधारमा हेर्दा कृषि पेशा अपनाउने ६९ घर (६५.७१ प्रतिशत), ११ घर (१०.४७ प्रतिशत) वैदेशिक रोजगारी, ५ घर (४.७६ प्रतिशत) व्यापार र दैनिक ज्यालादारीमा २० घर (१९.०४ प्रतिशत) घरका मानिसहरु रहेको पाइयो ।
६. ठोस फोहोरमैलाको वारेमा थाहा हुने ८८ अथवा ८३.८० प्रतिशत र थाहा नहुनेमा १७ अथवा १६.१९ प्रतिशत घर रहेको पाइयो ।
७. ठोस फोहोरमैलाको प्रकारबारे थाहा हुने ७३ अर्थात ६९.५ प्रतिशत घर थाहा नहुने ३२ अर्थात ३०.४७ प्रतिशत घर रहेको पाइयो ।
८. ठोस फोहोरमैला उत्पन्न हुने स्रोतमा घरबाट ७१ अर्थात ६७.६१ प्रतिशत घरले, विद्यालयबाट १४ अर्थात १३.३३ प्रतिशत घरले, अस्पतालबाट २० अर्थात १९.०४ प्रतिशत घरले र थाहा नै छैन भन्नेमा ० घर अर्थात ० प्रतिशत रहेको पाइयो ।
९. जैविक तथा अजैविक ठोस फोहोरमैलाको वारेमा थाहा हुने ७९ (७५.२३ प्रतिशत) घर र थाहा नहुनेमा २६ (२४.७६ प्रतिशत) घर रहेको पाइयो ।
१०. घरआँगन बढार्दा निस्कने फोहोर कुहिने भन्नेमा ८२ घर अर्थात ७८.०९ प्रतिशत र नकुहिने भन्नेमा २३ घर अर्थात २१.९० प्रतिशत रहेको पाइयो ।
११. ठोस फोहोरमैलाको व्यवस्थापन गर्ने तरिका थाहा हुनेमा ६७ घर अथवा ६३.८० प्रतिशत र थाहा नहुनेमा ३८ घर अथवा ३६.१९ प्रतिशत रहेको पाइयो ।
१२. ठोस फोहोरमैलाको व्यवस्थापन गर्ने तरिका थाहा हुने स्रोतहरुमा १२ अथवा ११.४२ प्रतिशत साथीभाइबाट, ५९ घर अर्थात ५६.१९ प्रतिशत रेडियो टि.भि.बाट, २३ घर अर्थात २१.९० प्रतिशत स्वास्थ्य संस्थाबाट र ११ घर अथवा १०.४७ प्रतिशत स्वयंसेविकाबाट थाहा भएको पाइयो ।
१३. फोहोरमैला व्यवस्थापनका लागि २१ घर अथवा २० प्रतिशतले गाड्ने गरेको, ५३ घर अथवा ५०.४७ प्रतिशतले जलाउने गरेको, २६ घर अथवा २४.७६ प्रतिशतले

- कम्पोष्ट मल बनाउने गरेको र ५ घर अथवा ४.७६ प्रतिशतले जथाभावी फ्याक्ने गरेको पाइयो ।
१४. ठोस फोहोरमैला उचित व्यवस्थापन १०५ घरपरिवारले गर्नु पर्छ भन्ने गरेको पाइयो ।
१५. संघसंस्थाले फोहोरमैलाको व्यवस्थापन गरेको थियो भन्नेमा ४५ घर अथवा ४२.८५ प्रतिशतले र गरेको थिएन भन्ने मा ६० घर अथवा ५७.१४ प्रतिशत रहेको पाइयो ।
१६. संघसंस्थाले गरेको काममा भाग लिने २४ घर अथवा २२.८५ प्रतिशतले र भाग नलिने गरेको ८१ घर अथवा ७७.१४ प्रतिशत रहेको पाइयो ।
१७. ठोस फोहोरमैला व्यवस्था नहुनुको कारण थाहा नभएर १९ (१८.०९ प्रतिशत) घरले, फुर्सद नभएर २३ (२१.९० प्रतिशत), वास्ता नभएर ८ (७.६१ प्रतिशत) घरले र कडा नीति नियम नभएर ५५ (५२.३८ प्रतिशत) घर रहेको पाइयो ।
१८. ठोस फोहोरमैलाबाट फाइदा लिने ८७ घर अर्थात ८२.८५ प्रतिशत र फाइदा नलिने १८ घर १७.१४ प्रतिशत रहेको पाइयो ।
१९. नकुहिने किसिमको फोहोरमैला स्रोतमा कमी ल्याउने २९ घर अथवा २७.६१ प्रतिशत ले, ६० घर अथवा ५७.१४ प्रतिशतले पुनः प्रयोग गर्ने, ९ घर अथवा ८.५७ प्रतिशत जथाभावी फ्याकेर, ७ घर अथवा ६.६६ प्रतिशतले गाड्ने गरेको पाइयो ।
२०. प्लाष्टिकको प्रयोगमा कमी ल्याउने ५८ घर अथवा ५५.२३ प्रतिशतले, बोटलको प्रयोगमा कमी ल्याउने २० घर अथवा १९.४७ प्रतिशतले, कागजको प्रयोगमा कमी ल्याउने १८ घर अथवा १७.१४ प्रतिशत र जथाभावी फ्याकेर ९ घर अथवा ८.५७ प्रतिशत रहेको पाइयो ।
२१. नकुहिने वस्तुको पुनः प्रयोग गर्ने ७५ घर अथवा ७१.४२ प्रतिशतले र ३० घर २८.५७ प्रतिशतले पुनः प्रयोग नगर्ने गरेको पाइयो ।
२२. नकुहिने वस्तुको व्यवस्थापन गर्न कवाडीलाई बेचेर ५७ घर ५४.२८ प्रतिशतले, नुनमा साटेर ४४ घर ४१.९० प्रतिशतले, जथाभावी फ्याकेर ० घर ० प्रतिशत र निश्चित खाल्डोमा गाडेर ४ घर ३.८० प्रतिशत रहेको पाइयो ।
२३. तरल फोहोरमैलाको वारेमा ७८ घर ७४.२८ प्रतिशतले थाहा हुने २७ घर २५.७१ प्रतिशतले थाहा नहुने गरेको पाइयो ।

२४. तरल किसिमको फोहोर २३ घर अथवा २१.९० प्रतिशतले निश्चित खाल्डो बनाई फाल्ने, ७ घर अथवा ६.६६ प्रतिशतले जथाभावी फाल्ने, १९ घर अथवा १८.०९ प्रतिशतले खोलानालामा र ५६ घर अथवा ५३.३३ प्रतिशतले करेसावारीमा फाल्ने गरेको पाइयो ।
२५. ठोस फोहोरमैला व्यवस्थापन नहुदा वातावरण प्रदुषण हुने ५९ घर अथवा ५६.१९ प्रतिशतले र संक्रामक रोग फैलने ४७ घर अथवा ४३.८० प्रतिशत रहेको पाइयो ।
२६. वातावरण प्रदुषणले स्वास्थ्यमा पर्ने असरवारे थाहा हुने ४० (३८.०९ प्रतिशत) घरले र थाहा नहुने ६५ (६१.९० प्रतिशत) घर रहेको पाइयो ।
२७. नकुहिने फोहोरमैला जलाएमा वायुप्रदुषण हुने ६३ घर अथवा ६० प्रतिशतले, ध्वनी प्रदुषण हुने २२ घर अथवा २०.९५ प्रतिशतले, माटो प्रदुषण हुने १५ घर अथवा १४.२८ प्रतिशत र जल प्रदुषण हुने ५ घर अथवा ४.७६ प्रतिशतले रहेको पाइयो ।
२८. घरको भान्छामा २९ (२७.६१ प्रतिशत) घरले कुहिने फोहोरमैला र २३ (२१.९० प्रतिशत) घरले नकुहिने फोहोर, ५३ (५०.४७ प्रतिशत) घरले दुबै निस्कने भन्ने गरेको पाइयो ।
२९. कुहिने वस्तुको कम्पोष्ट मल सम्बन्धमा थाहा हुने ८९ घर अर्थात ८४.७६ प्रतिशत र थाहा नहुने १६ घर अर्थात १५.२३ प्रतिशत रहेको पाइयो ।
३०. फोहोरमैलाले माटोको स्वरूप बिगार्छ भन्ने ९१ घर ८६.६६ प्रतिशत र बिगार्दैन भन्ने १४ घर १३.३३ प्रतिशत रहेको पाइयो ।
३१. वर्षायाममा ठोस फोहोरमैलाले अन्नबालीलाई असर पुऱ्याउछ भन्ने ८५ घर अथवा ८०.९५ प्रतिशतले र असर पुऱ्याउदैन भन्ने २० घर अथवा १९.०४ प्रतिशत रहेको पाइयो ।
३२. फोहोरमैलाको व्यवस्थापन नगरेमा संक्रामक रोगहरुवारे थाहा हुने ७१ घर अर्थात ६७.७१ प्रतिशतले र थाहा नहुने ३४ घर अर्थात ३२.३८ प्रतिशत रहेको पाइयो ।
३३. ठोस फोहोरमैला पानीमा मिसिदाको असरवारेमा २३ घर अथवा २१.९० प्रतिशतले माटो प्रदुषण हुने, ६२ घर अथवा ५९.०४ प्रतिशतले जल प्रदुषण

हुने, १७ घर अथवा १६.१९ प्रतिशतले ध्वनी प्रदुषण हुने र ३ घर अथवा ०२.८५ प्रतिशतले वायु प्रदुषण हुने भन्ने गरेको पाइयो ।

३४. फोहोरमैला जथाभावी फाल्नाले वातावरणवारेमा दुर्गन्धित हुने ९१ घर ८६.६६ प्रतिशतले र अदुर्गन्धित हुने १४ घर अथवा १३.३३ प्रतिशत रहेको पाइयो ।

३५. मानवीय कारणले फोहोरमैला उत्पन्न हुन्छ भन्ने ९२ घर अथवा ८७.६१ प्रतिशतले हुदैन भन्ने १३ घर अथवा १२.३८ प्रतिशत रहेको पाइयो ।

३६. उत्पन्न फोहोरमैलाले पार्ने असर बढी मात्रामा मानिसमा ७८ घर अथवा ६४.२८ प्रतिशत, बोटबिरुवामा १२ घर अथवा ११.४२ प्रतिशत, जनावरमा ७ घर अथवा ६.६६ प्रतिशत र कसैलाई पनि होइनमा ० घर अथवा ० प्रतिशत रहेको पाइयो ।

अध्याय : ५ (पाँच)

निष्कर्ष तथा सुझाव

५.१ निष्कर्ष :

सुनसरी जिल्ला रामधुनी नगरपालिका वडा नं. ६ स्थित जमुवा सिसुवा टोलका १०५ घरपरिवारमा ठोस फोहोरमैलाको व्यवस्थापन र यसका असर सम्बन्धमा गरिएको अध्ययनबाट प्राप्त नतिजालाई विश्लेषण गरी प्राप्त निष्कर्षमा पुग्न सकिन्छ कि समुदायमा बालबालिका तथा वृद्धहरुको तुलनामा युवाहरुको जनसंख्या बढी रहेको पाइयो ।

जमुवा सिसुवा टोलको १०५ घरधुरीमा जम्मा ५२३ जनसंख्या बसोबास गरेको पाइएको छ । यस समुदायमा पुरुषको भन्दा महिलाको संख्या कम रहेको पाइएको छ । जाति, धर्म अनुसार मिश्रित समुदाय रहेको पाइएको छ । उच्च शिक्षा भन्दा विद्यालय तहको शिक्षा लिनेको संख्या बढी पाइएको छ । आर्थिक स्रोतका लागि धेरै मानिसहरु कृषि पेशामा र ज्यालादारीमा संलग्न रहेको पाइयो । समुदायको शैक्षिक अवस्था सन्तोषजनक नै रहेको पाइयो । समुदायमा नेपाली भाषाको तुलनामा बढी मात्रामा थारु भाषा बोल्ने गरेको पाइयो । अध्ययन समुदायमा ठोस फोहोरमैलाको वारेमा थाहा हुने भन्दा नहुनेको संख्या कम देखियो । ठोस फोहोरमैला उत्पन्न हुने स्रोतको रूपमा घर, विद्यालय, अस्पताल र कृषि भन्ने गरेको पाइयो । घर आँगन बढार्दा कुहिने र नकुहिने फोहोरमैला निस्कने गरेको पाइयो । फोहोरमैला व्यवस्थापनको जानकारी साथी भाइ, स्वास्थ्य संस्था, स्वयंसेविका बाट भन्दा रेडियो टि.भि.को माध्यमबाट बढी प्राप्त गरेको पाइयो । ठोस फोहोरमैलाको व्यवस्थापनका लागि कसैले गाड्ने, जथाभावी फ्याक्ने, कसैले कम्पोष्ट मल बनाउने र बढी मात्रामा जलाउने गरेको पाइयो । १०५ घरपरिवारमा नै ठोस फोहोरमैलाको उचित व्यवस्थापन नभएपनि व्यवस्थापन गर्नु पर्छ भन्ने धारणा रहेको पाइयो । संघसंस्थाले गरेको ठोस फोहोर व्यवस्थापनको कार्यक्रममा भाग लिने भन्दा नलिनेको संख्या बढी देखियो । ठोस फोहोरमैलाको व्यवस्थापनको कारण वास्ता नभएर, फुर्सद नभएर, थाहा नभएर भन्दा पनि कडा नीति नियम लागु नभएर रहेको पाइयो । ठोस फोहोरमैलाबाट फाइदा लिने भन्दा नलिनेको संख्या कम देखियो । नकुहिने किसिमको

फोहोरमैलाको पुनः प्रयोग तथा बढी मात्रामा प्लाष्टिकको प्रयोगमा कमी ल्याउने गरेको पाइयो । फोहोर वस्तुहरूको व्यवस्थापन गर्न पुनः प्रयोग गर्ने भन्दा नगर्ने संख्या कम देखियो । अनावश्यक वस्तुको उपयोगको लागि ती वस्तुहरू कवाडीलाई बेचेरभन्दा नुनमा साटेर, निश्चित खाल्डोमा गाड्नेको संख्या कम देखियो । तरल फोहोरमैलाका वारेमा थाहा हुने भन्दा नहुनेको संख्या कम र ती फोहोरमैलाहरू खाल्डोमा जथाभावी, खोलानाला भन्दा पनि करेसावारीमा फाल्ने गरेको पाइयो । फोहोरमैला व्यवस्थापन नहुँदा १ समुदायको वातावरण प्रदुषण हुने र संक्रामक रोगहरू फैल्ने धारणा रहेको र नकुहिने फोहोरमैला जलाएमा ध्वनी, माटो, जल प्रदुषण भन्दा पनि वायु प्रदुषण हुने भन्ने गरेको पाइयो । नकुहिने फोहोरहरू कम्पोष्ट मल बनाउने, माटोको स्वरूप सम्बन्धमा बिगार गर्ने भन्दा नगर्नेको धारणा कम देखियो । फोहोरमैला पानीमा मिसिदा माटो, हावा, ध्वनी प्रदुषण भन्दा पनि जल प्रदुषण बढी हुने धारणा रहेको पाइयो ।

५.२ सुभावरु :

सुनसरी जिल्ला रामधुनी नगरपालिका वडा नं. ६ स्थित जमुवा सिसुवा टोलमा गरिएको ठोस फोहोरमैलाको व्यवस्थापन र यसका असरका सम्बन्धमा गरिएको अध्ययनबाट प्राप्त नतिजाहरूको आधारमा निम्न सुभावरु प्रस्तुत गर्न सकिन्छ ।

५.२.१ नीति सम्बन्धी सुभावरु :

नीति सम्बन्धी सुभावरुलाई तल बुदागत रुपमा उल्लेख गरिएको छ ।

- आफ्नो बालबालिकाको उज्वल भविष्यको लागि उच्च शिक्षासम्म अध्ययन गर्न अभिभावकहरू सचेत भई बालबालिकाहरूलाई प्राविधिक शिक्षातर्फ पनि प्रोत्साहित गर्नु पर्ने ।
- समुदायमा व्यापारलाई सुदृढिकरण गर्नका लागि घरेलु उद्योगहरूको व्यवस्थापन गर्नु पर्ने ।
- वतावरण सरसफाई गर्नका लागि ठोस फोहोरमैलाको व्यवस्थापन सम्बन्धी संघ-संस्थाबाट कार्यक्रम आयोजना गरी जनचेतना फैलाउनु पर्ने ।
- फोहोरमैला उचित बिसर्जनप्रति बुद्धिजिवी वर्गले आफ्नो बालबालिकालाई ज्ञान दिनु पर्ने ।

- ठोस फोहोरमैला व्यवस्थापनको वारेमा महत्व दर्साउने कार्यहरु गर्नु पर्ने ।
- प्रत्येक महानगरपालिका, उप-महानगरपालिका र नगरपालिकाको संकलित ठोस फोहोरमैला व्यवस्थापनको लागि छुट्टा-छुट्टै ल्याण्डफिल साइट हुनु पर्ने ।
- नगरपालिकाहरुले नगरपालिकाको कार्यालय छेउ-छाउको तथा बजार क्षेत्रको ठोस फोहोरमैलाहरुमात्र संकलन नगरी नगरभित्रका प्रत्येक गाउँ-टोलमा भएको फोहोरमैला संकलन गर्नु पर्ने ।
- ठोस फोहोरमैलाको उचित व्यवस्थापन नभए वातावरण प्रदुषण हुने सोही प्रदुषणले वातावरण दुर्गन्धित भई विभिन्न किसिमका संक्रामक तथा महामारी रोगहरु फैलने सम्बन्धमा मानिसको ज्ञान, धारणा र व्यवहारमा सकारात्मक परिवर्तन गर्नका लागि जनचेतनामुलक कार्यक्रम संचालन गर्ने ।

५.२.२ अभ्यास सम्बन्धी सुझावहरु :

- अभ्यास सम्बन्धी सुझावहरुलाई तल बुदागत रुपमा उल्लेख गरिएको छ ।
- वातावरणीय सरसफाई गर्नको लागि सोही समुदायका आमासमूह, युवाक्लवहरु, मिली ठोस फोहोरमैला व्यवस्थापन गर्ने ।
 - समुदायमा कृहिने किसिमका फोहोर बस्तुहरुको उचित रुपमा व्यवस्थापन गर्नको लागि उचित तरिकाले प्राङ्गारिक मल बनाई अन्नवाली उत्पादन तर्फ प्रोत्साहित गर्नु पर्ने ।
 - संकलित फोहोरमैलाहरुलाई खोलानाला तथा पानीको स्रोतको छेउछाउमा थुपार्न रोक लगाउने ।
 - समुदायका शिक्षित व्यक्तिहरु तथा बुद्धिजीवीहरु ठोस फोहोरमैलाको उचित व्यवस्थापनको निम्ति 3R को सिद्धान्त अवलम्बन गर्न लगाउने ।
 - ठोस फोहोरमैला व्यवस्थापनका निम्ति कडा ऐन तथा नीति नियमहरु लागु गर्नु पर्ने तथा दण्ड, जरिवानाको व्यवस्था पनि हुनु पर्ने ।
 - समुदायका मानिसहरु जैविक फोहोरमैलालाई प्रङ्गारिक मल बनाई खेतवारीमा उपयोग गर्ने ।
 - फोहोरमैलाको व्यवस्थापनका तरिकाहरु अवलम्बन गरी ठोस फोहोरमैला विसर्जनमा आफ्नो अभ्यासलाई निरन्तरता दिनु पर्ने ।

५.२.३ थप अनुसन्धानका लागि सम्भावित शीर्षकहरु :

थप अनुसन्धानका लागि सम्भावित शीर्षकहरु तल प्रस्तुत गरिएको छ ।

- मुसहर बस्तीमा व्यक्तिगत सरसफाईको अभ्यास सम्बन्धी ।
- स्वास्थ्य र रोगका सम्बन्धमा ज्ञान, धारणा र प्रयोग ।
- वातावरणीय प्रदूषणले स्वास्थ्यमा पर्ने असर सम्बन्धी ।
- पिउने पानीको शुद्धिकरणको सम्बन्धमा ।

सन्दर्भसूची

Acharya, Krishnaprasad, (2066). *Community Health and community Organization*, Kathmandu : dikshanta Publication.

Budhathoki, Chitrabahadur, (2069). *Community Health and Organization* Kathmandu : Sunlight Publication.

Chaulagai, Toyanath, (2073). *Environmental and personal hygen*. Sunsari : JantaMultiple Campus.

Community Health Survey (2069). Sunsari : Janta Multiple Campus.

Community Health Surve, (2065/066). Sunsari : Janta Multiple Campus.

Community Health Survery (2071). Sunsari : Janta Multiple Campus Itahari.

Constitution of Nepal, (2072).

Khanal, Peshal, (2068). *Educational Research Methodology* . Kathmandu : Sunlight Publication.

National Census Data (2068).

Nepal Demograhic and Health Survey, (2006).

Neupane Ishwar Prasad Sharma, Rukma (2068). *Environmental Health*. Kathmandu : Pinacle Publication.

Poudel, Sujana, (2072). *Research in situation of personal hygen* Sunsari : JantaMultiple Campus.

Village profile, (2068). Baklauri VDC.

अनुसूची-१

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

शिक्षा शास्त्र संज्ञकाय स्नातकोत्तर तह

दोस्रो वर्ष जनता बहुमुखी क्याम्पस इटहरी, सुनसरी

सुनसरी जिल्ला रामधुनी नगरपालिका वार्ड नं. ६ जमुवा र सिसुवा टोलमा ठोस फोहोरमैलाको व्यवस्थापन र यसका असरहरु सम्बन्धमा अध्ययन गर्न तयार पारिएको प्रश्नावली ।

समूह-क

व्यक्तिगत तथा पारिवारिक विवरण

अञ्चल जिल्ला नगरपालिका

वाड नं. उत्तरदाताको नाम

घरमुलीको नाम तथ्याङ्क संकलन

मिति जातजाति धर्म भाषा

क्र. सं.	नाम थर	लिङ्ग	उमेर	शैक्षिक स्थिति	बैवाहिक स्थिति	पेशा	अन्य
1							
2							
3							
4							
5							
6							
7							
8							
9							
10							

समूह-ख

सामुदायिक ठोस फोहोरमैला व्यवस्थापन र यसका असर सम्बन्धी प्रश्नावली :

१. तपाईंलाई ठोस फोहोरमैलाको बारेमा थाहा छ ?
 क) थाहा छ ख) थाहा छैन
२. छ भने ठोस फोहोरमैला भन्नाले के बुझ्नु हुन्छ ?

३. तपाईंलाई ठोस फोहोरमैला प्रकार वारे थाहा छ ?
 क) छ ख) छैन
४. छ भने ठोस फोहोरमैला कति प्रकारका हुन्छन् ?
 क) २ प्रकार ख) ३ प्रकार ग) ४ प्रकार घ) ५ प्रकार
५. तपाईंको विचारमा ठोस फोहोरमैला कहाँ कहाँ बाट उत्पन्न हुन्छ ?
 क) घर ख) विद्यालय ग) अस्पताल घ) थाहा छैन
६. तपाईंलाई जैविक अजैविक फोहोरमैलाको बारेमा थाहा छ ?
 क) छ ख) छैन
७. छ भने जैविक ठोस फोहोरमैला कस्तो फोहोरमैला हो ?
 क) कुहिने ख) नकुहिने
८. अजैविक ठोस फोहोरमैला कस्तो फोहोरमैला हो ?
 क) कुहिने ख) नकुहिने
९. तपाईंको घर आगन बढार्दा कस्ता किसिमका फोहोरमैलाहरु निस्कन्छन् ?
 क) कुहिने ख) नकुहिने
१०. फोहोरमैला व्यवस्थापन गर्ने तरिका थाहा छ ?
 क) छ ख) छैन
११. यदि छ भने कसरी थाहा पाउनु भयो ?
 क) साथीभाइबाट ख) रेडियो टिभीबाट ग) स्वास्थ्य संस्थाबाट
 घ) स्वास्थ्य स्वयंसेवीकाबाट

१२. तपाईंले फोहोरमैलाको व्यवस्थापन कसरी गर्नु भएको छ ?
 क) थुपार्ने ख) जलाउने ग) गाड्ने घ) जथाभावी फ्याक्ने
१३. तपाईंको घरबाट निस्कने कुहिने किसिमको फोहोरमैलाको कसरी विसर्जन गर्नु भएको छ ?
 क) जलाउने ख) गाड्ने ग) कम्पोष्ट मल बनाउने
 घ) जथाभावी फ्याक्ने
१४. तपाईंको विचारमा फोहोरमैला उचित व्यवस्थापन नगर्नाले के हुन्छ ?

१५. तपाईंको विचारमा फोहोरमैला उचित व्यवस्थापन गर्नु पर्छ वा पर्दैन ?
 क) पर्छ ख) पर्दैन
१६. तपाईंको गाउँघरमा पछिल्लो समयमा कुनै संघसंस्थाले फोहोरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्यक्रम गरेको थियो ?
 क) थियो ख) थिएन
१७. थियो भने उक्त कार्यक्रममा भाग लिनु भएको थियो ?
 क) थिए ख) थिइन
१८. तपाईंको विचारमा फोहोरमैला व्यवस्थापन नहुनुको कारण के होला ?
 क) थाहा नभएर ख) फुर्सद नभएर ग) वास्ता नभएर
 घ) कडा नीति नियम नभएर
१९. तपाईंले ठोस फोहोरमैलाबाट फाइदा लिने गर्नु भएको छ ?
 क) छ ख) छैन
२०. नकुहिने किसिमको फोहोरमैलाको कसरी उपयोग गर्नु भएको छ ?
 क) स्रोतमा कमी ल्याएर ख) पुनः प्रयोग गरेर ग) जथाभावी फ्याकेर घ) गाडेर
२१. तपाईंको ठोस फोहोर वस्तुहरूको प्रयोगमा कमी ल्याउन के गर्नुभएको छ ?
 क) प्लाष्टिकको प्रयोगमा कमी ख) बोटलको प्रयोगमा कमी ल्याउने
 ग) कागजको प्रयोगमा कमी ल्याउने घ) जथाभावी फ्याकेर

२२. तपाईंको घरमा ठोस वस्तुहरुको व्यवस्थापन गर्न पुनः प्रयोग गर्नु हुन्छ ?

क) गर्छु

ख) गर्दिन

२३. तपाईंको घरमा भएको अनावश्यक नकुहिने वस्तुहरुको कसरी उपयोग गर्नुहुन्छ ?

क) कवाडीलाई बेचेर

ख) नुनमा साटेर

ग) जथाभावी फालेर

घ) निश्चित ठाउँमा गाडेर

२४. तपाईंलाई तरल फोहोरमैलाको बारेमा थाहा छ ?

क) छ

ख) छैन

२५. छ भने के थाहा छ ?

.....

२६. तरल किसिमको फोहोरमैला कहाँ फ्याल्ने गर्नु भएको छ ?

क) निश्चित खाल्डो बनाई

ख) जथाभावी

ग) खोलानाला

घ) करेसावारी

२७. ठोस फोहोरमैलाको व्यवस्थापन नभएमा के हुन्छ ?

क) वातावरण प्रदुषण हुने

ख) संक्रामक रोगहरु फैल्ने

२८. तपाईंलाई वातावरण प्रदुषणले स्वास्थ्यमा पर्ने असरहरु बारे थाहा छ ?

क) छ

ख) छैन

२९. छ भने के थाहा छ ?

.....

३०. नकुहिने फोहोरमैला जलाएमा कुन प्रदुषण गराउदछ ?

क) वायु प्रदुषण

ख) ध्वनी प्रदुषण

ग) माटो प्रदुषण

घ) जल प्रदुषण

३१. कुन फोहोरमैलाले लामो समय रही वातावरण प्रदुषण गराउछ । थाहा छ ?

क) छ

ख) छैन

३२. छ भने के थाहा छ ?

.....

३३. तपाईंको घरको भान्साबाट कुहिने कि नकुहिने वस्तुहरु निस्कन्छ ?

क) कुहिने

ख) नकुहिने

ग) दुवै निस्कने

घ) निस्कदैन

३४. तपाईंलाई कुहिने वस्तुहरुको कम्पोष्ट मल बनाउनुपर्छ भन्ने कुरा थाहा छ ?
 क) छ, ख) छैन
३५. ठोस फोहोरमैलाले माटोको स्वरूपलाई बिगाउँछ कि बिगाउँदैन ?
 क) बिगाउँछ, ख) बिगाउँदैन
३६. वर्षायाममा बाढीले बगाएर ल्याएको ठोस फोहोरमैलाले अन्नबालीलाई के गर्छ ?
 क) असर पुऱ्याउँछ, ख) असर पुऱ्याउँदैन
३७. तपाईंलाई थाहा छ, ठोस फोहोरमैलाको उचित व्यवस्थापन नभएको खण्डमा आउँ, हैजा, भ्रुडापखाला इत्यादि जस्ता महामारी रोग फैलिने गर्दछ ?
 क) थाहा छ, ख) थाहा छैन
३८. ठोस फोहोरमैला पानीमा मिसिए कै हुन्छ ?
 क) माटो प्रदुषण, ख) जल प्रदुषण, ग) ध्वनी प्रदुषण, घ) वायु प्रदुषण
३९. ठोस फोहोरमैला जथाभावी फाल्नाले वातावरण कस्तो देखिन्छ ?
 क) दुर्गन्धित, ख) अदुर्गन्धित
४०. तपाईंको विचारमा समुदायमा मानवीय कारणले ठोस फोहोरमैला उत्पादन हुन्छ ?
 क) हुन्छ, ख) हुँदैन
४१. मानवीय कारणले ठोस फोहोरमैला उत्पादन हुनाले यसको असर बढी कस्ले भोग्नुपर्ला ?
 क) मानिस, ख) बोटबिरुवा, ग) जनावर, घ) कसैले पनि होइन
४२. तपाईंको विचारमा कुन स्रोतबाट उत्पादित ठोस फोहोरमैला बढी घातक हुन्छ ?
 क) अस्पताल, ख) उद्योग, ग) कृषि, घ) घरेलु
